

Karlova universita
Filosoficko-historická fakulta

Z Á P I S K Y
KATEDRY ČESKOSLOVENSKÝCH DĚJIN
A ARCHIVNÍHO STUDIA

Č.3.

Praha 1956

Za Gustavem Skalským 13.března 1891-+20.září 1956.

Píši-li o Gustavu Skalském bezprostředně po jeho smrti, činím to v rozehvění a s rozbolestněním, které naplnilo všechny, kdo jej znali, kdo si vážili jeho osoby i díla a kdo to dílo uznávají. Odešel vpravdě pracovník neúnavný a svědomitý, svým povinnostem oddaný, odešel člověk dobrý, poctivý, spravedlivý, vlasti své milovník horlivý. Vlastenectví Gustava Skalského bylo kusem jeho podstaty. Přijal je od svého otce, známého teologa evangelického, i od pečlivé matky, utvrdil je v něm pobyt v cizím, nám nepřátelském prostředí. A vlastenectví Gustav Skalský osvědčoval pevně a nesmlouvavě jednal, za nejtěžších dob našeho národa s odvahou, za první světové války i za německé okupace a za druhé světové války.

Již to byla vlastenecká obětavost, jestliže Gustav Skalský po studiích ve Vídni na institutu pro rakouský dějezpyt a po dosažení doktorátu filosofie na tamní universitě šel do Prahy a vstoupil do služeb Společnosti Národního musea. Společnost Národního musea ač se vždy v tom ohledu pokládala za mandatárku národa, byla soukromou vlastnící Národního musea a z chudých prostředků chudě ten ústav udržovala. Gustav Skalský od září 1914 byl přijat v místo vědeckého pracovníka archivu Národního musea a už brzy potom přišel ke mně do archivu města Prahy, abychom se seznámili. A dobře pamatuji, jak Gustav Skalský radostně mluvil o svém ustanovení v Národním museu, jak se těšil, že mu musejní archiv dá možnost vědecké práce i že sám mu věnuje své přičinění. V těch počátcích Gustav Skalský myslil na to, že se oddá soustavnému bádání o hospodářských dějinách českých, a zejména přistoupil k studiu českých urbářů z doby předhusitské. Měl pro to předpoklady, neboť ve Vídni poslouchal přednášky Alfonse Dopsche a znal význam hospodářských dějin, u nás dosud zanedbávaných. Ale nebylo dáno, aby Gustav Skalský natrvalo zůstal v archivu Národního musea. Po smrti Josefa Smolíka r.1915 osiřely numismatické sbírky

Národního musea, a nebylo nikoho, kdo by se jich ujal. Tehdy byl Gustav Skalský vyzván, aby vzal na sebe jejich správu. Stalo se tak z podnětu Kamila Krofity, člena správního výboru Národního musea, jenž poznal nadání Gustava Skalského a viděl i jeho píli a dovednost. Tak se Gustav Skalský dostal na novou cestu, ale nesváděla jej ani nezaváděla a vedla ho k cíli.

Gustav Skalský se zapracoval v numismatickém oddělení Národního musea s celou duší a s cílevědomým úsilím. Zprvu zůstával v archivu Národního musea, ale nebylo možno sloužit na dvě strany. V numismatickém oddělení, s nímž byl spojen od r. 1917 - v r. 1919 už zcela do něho přešel - měl rádcem prof. Zdeňka Nejedlého, inspektora numismatických sbírek, ale především jej vedly jeho vlohy a jeho všestranné a houževnaté studium. Gustav Skalský pronikl sbírky jemu svěřené, seznámil se s prací svých předchůdců, oceňoval ji a v starých tradicích v ní pokračoval. Pečoval o jejich rozmnožování a spořádání. Ale měl na zřeteli jejich vědecké zhodnocení. Nemyslel při tom jen na sebe, myslel i na jiné - z numismatického oddělení Národního musea budoval vědecký ústav, který by byl vybaven pomůckami i pracovníky. Chtěl, aby to byl vědecký ústav, jenž by stál na úrovni vědeckých ústavů jiných oborů a jenž by byl pomocen i naší universitou, kde se numismatika tehdy nepřednášela. Sám se ujal vědecké práce promyšleně, učinil si úkolem objasnit nejstarší dějiny českých peněz a mincí. Ale právě že nikdy nebyl žárlivým a sobeckým vůči jiným a otevíral vzácné poklady, které spravoval, jsa vždy ochoten k radě a pomoci, kde jich bylo potřeba, tak měl na zřeteli, aby v zájmu vědy svedl všechno porozumění pro numismatiku u nás v jeden střed a myslel i na jeho řízení. U nás se v obnoveném státě rozvinul na poli numismatiky čilý ruch projevující se hlavně sběratelstvem. Byla i založena Numismatická společnost československá a přistoupila k činnosti publikační. Gustav Skalský se stal jejím členem i funkcionářem a převzal redakci Numismatického časopisu. Chtěl, aby byly postaveny do služby vědy, ale chtěl využít i všech sil a prostředků skrytých v snahách a v oddanosti členů. Proto svými statěmi a studii dával příklady přednáškami dával návody a povzbuzení, kritikami hleděl prosazovat pravý směr. Neobešlo se to bez těžkostí a bojů - byly to boje o vědu. Ale Gustav Skalský si prací a svými vlastnostmi, zvláště uměním jednat s lidmi, zajistil autoritu a přišlo i jeho vítězství.

Proto bylo třeba zápasu, že Gustav Skalský dával numismatice svrcho-

vané poslání. Sám ji studoval na širokém podkladě vývoje hospodářského a na peníze i na mince se díval pod novými zornými úhly. Gustav Skalský se díval na peníze jako na "jeden z největších výtvorů lidského ducha, jeden z nejstarších a nejdůležitějších kulturních statků lidstva". Peníze mu byly "hlavním faktorem hospodářského života, jmenovatelem, na něž se přepočítávají všechny statky". "Proto - pravil - celá naše hospodářská soustava je z velké míry produktem peněz. Tím peníze byly i hybnou silou všeho dění duchovního. Pomáhaly vytvořit činnost a povolání nevázaná na vlastní práci hospodářskou, novodobý stát absolutistický i byrokratický a moderní styl životní, zejména prudce vystupňované tempo našeho života" (1945). Tak Skalský usuzoval podle předchozího vývoje. Ale rozvážně a prozíravě se díval i do socialistické budoucnosti. A jestliže se tak zaměstnával penězi a mincemi, které měl proti penězům za pojem užší, pojímal numismatiku s pokrokového hlediska. Numismatika jako historická věda má zvláštní postavení. Jednak pro povahu materiálu, a pak proto, že je pěstována nejen historiky - odborníky, ale i zástupem milovníků starožitností nejrozličnějších povolání, kteří k ní přistupují z rozličných hledisek a stran podle svých zálib, zájmů i znalostí. Ale právě v tom Skalský shledával nebezpečnost pro vlastní význam mincí, peněz jako pramenů historického. Skalský se bál, aby se numismatické bádání nezvrhlo v snůšku a mechanické spojování vědomostí, které by se získávaly z různých hledisek a různým postupem. Numismatika tak podle Skalského neměla by pevné půdy a neměla úkoly, které by mohla jen sama řešit vlastními prostředky. Neměla by ani práva na samostatnou existenci, byla by omezena nejvýš na postavení pomocné vědy historické. Než Gustav Skalský chtěl numismatice dát práva samostatné vědy. Samostatné vědy, která nezpracovává jednotlivé stránky numismatiky v duchu předchozích generací vedle sebe a za sebou, aniž je postavila na jeden společný základ a spojila v jeden organický celek. Skalskému mince je víc než penízem, je víc než důležitým pramenem historickým, obzvláště dějin politických, uměleckých, hospodářských, právních atd.; mince mu je především penízem, platidlem, zprostředkovatelkou hospodářských styků, je pozůstatkem hospodářského a s ním úzce spojeného právního života minulosti - numismatika Skalskému byla věda, "která osvětluje zkoumáním vnějších i vnitřních vlastností mincí v souvislosti s ostatními událostmi, hlavně s jevy hospodářskými a sociálními, dějinný vývoj a dějinný úkol peněz, rozšiřuje tak badatelský zájem i na ostatní jevy platební, s mincí funkčně souvisící, které mincí

předcházely, ji doprovázely a ji pak zatlačily do pozadí". To vše padá na váhu nyní, když se klade obzvláštní důraz na poznávání hospodářských poměrů minulosti, zejména na poměry výrobní, na dějiny cen a mezd. V tom smyslu Skalský uzavíral, že numismatika přestává být pomocnou vědou historickou, protože chce plnit vlastní úkoly na vlastním základě a vlastními prostředky, vlastní metodou a se samostatným posláním.

Gustavu Skalskému numismatika nebyla sběratelstvím a znalostí mincí popisného charakteru, která by viděla v mincích prostou stáročitost, památky bez hlubokého obsahu a důležitosti. Jemu nestačilo ani pojímat mince jako historické prameny být v nejširším slova smyslu. Nad to poznával, že mince ve své podstatě, formách, účelu, hodnotách jsou výraz dob i kulturní výše národů i zemí. Ba, co více - Skalský v mincích spatřoval život.

Gustav Skalský ve svých úvahách navazoval na starší práce od dob Voigtových a Maderových až do dob Smolíkových. Ale pozoruje všeobecný vývoj vědy numismatické, šel nad něj dále. Však také na sebe upozornil i v cizině a měl velké styky s cizími badateli, nejen proto, že spravoval přebohaté sbírky Národního musea, ale že jeho studia a úsudky měly cenu objevitelskou, průkopnickou, že jeho výsledky otevíraly nové obzory.

Gustav Skalský se v duchu dosavadní činnosti r.1933 habilitoval na naší univerzitě Karlově pro obor středověké a novověké numismatiky, a tak jako docent filosofické a nejnověji filosoficko-historické fakulty nabyl dalšího působiště pro hlásání svých pravd. Cena té činnosti byla posílána i jeho přednáškami na státní škole archivní, která v posledních letech přešla v archivní studium při katedře československých dějin a archivnictví. Šlo především o vědeckou stránku, ale Gustav Skalský si získal zásluhu o přípravu našeho dorostu historického a archivního pro životní povolání. Rozumí se, že si tak vychoval i mladé spolupracovníky na rozsáhlém poli vědeckém. A povinnosti vysokoškolského učitele těsně ho spojily s katedrou československých dějin a archivnictví, v níž se, pokud zdravotní stav dovoloval, pilně účastnil porad i schůzí. Nešlo v nich pochopitelně jen o otázky studia a pedagogické potřeby, šlo i o vědecké problémy a také o poznatky vědeckého pokroku. Gustav Skalský míval platný díl v diskusích a výkladech. Nezapomenutelnou zůstane jeho přednáška o našem obchodu v 10.-12.století, která vysvědčila velké jeho znalosti a dávala sliby nového význačného zpracování. Žel, takové i jiné sliby nebyly

už splněny.

Gustav Skalský ve všem působení měl dlouhá léta oporu v numismatickém oddělení Národního musea. Avšak roku 1945 přestal být jeho správcem. Stalo se to tím, že v květnové revoluci byl povolán za vědeckého ředitele Národního musea, prvního v jeho historii. Že na něho byla vložena povinnost tak odpovědná a náročná, způsobila důvěra v jeho osobní vlastnosti, v jeho vědeckou zdatnost a organizační talent a známost doma i za hranicemi. Gustav Skalský měl i veliký rozhled v musejnictví. Působil ve Svazu československých museí a studoval musejní potřeby, má je zkušenosti i z ciziny. Očekávání, které ho k úřadu provázelo, Gustav Skalský nezklamal. Třebas nový úřad byl pro něho oběť. vzdaloval ho vědě, kterou miloval. Vědy se nezříkal, po-
dával toho důkazy. Jenže břemena úřadu byla mocnější, než nejlepší vůle, a selhalo přepínání sil. I když Gustavu Skalskému byla pomocná láska k Národnímu museu. Vždyť právě láska k Národnímu museu stavěla mu zvýšené úkoly. Když převedl tento složitý vědecký ústav, vlastně soubor vědeckých ústavů ze správy České země do správy státu Československého, musil se postavit celou svou osobou za celistvost toho útvaru. Byl si vědom, co Národní museum v našem vývoji bylo, je a čím musí být. Při zdůrazňování vědecké jeho povahy i všech odborů nechtěl upírat jednotlivým odborům právo zvláštního postavení, ale pevně stál na nedělitelnosti Národního musea a na spojitosti všech složek v zájmu jeho působení jako instituce všennárodní a všestátní. Šlo při tom o poslání Národního musea pro vzdělání našeho lidu. Skalský hájil odkazu Palackého a byl přesvědčen, že Národní museum neztratilo a neztratí buditelskou účinnost, která generace živila, sílila a nejvyšší cíle jim vštěpovala a která tak má řídit generace po generacích.

Veliká práce Gustava Skalského nemohla zůstat bez uznání. Již r.1937 byl zvolen mimořádným členem Král. české společnosti nauk a r. 1952 jejím členem řádným, a také Československá akademie věd jej povolala do VI. sekce jako člena korespondenta. Tyto počty byly dovršeny udělením doktorátu historických věd. Ale i cizina mu prokázala uznání. Byl členem numismatické společnosti polské, rumunské i rakouské a v mezinárodní instituci francouzské.

Vždyť Gustav Skalský byl všeobecně oceňován představitelem našich studií numismatických pojatých pokrokovým duchem moderním a vysokými cíli vědec-

kými. A tím byl obroditelem naší numismatiky a hlasatelem nových směrů. Je bolestné, že jeho úsilí bylo předčasně přerušeno zákeřnou nemocí, třebaš ji nesl s vrozeným optimismem, a odchodem, jehož nečekal.

Gustav Skalský byl krásný člověk a krásné je jeho dílo. Zůstává nám dědictvím, odkazem, vzorem. Náleží mu čest a vždy zůstane živé. A spolu s ním bude živé jméno Gustava Skalského.

Václav V o j t í š e k

Ivan H l a v á č e k:

PŘÍSPĚVEK K CHARAKTERU ČINNOSTI KRÁLOVSKÉHO PODKOMOŘÍHO
V DOBĚ PŘEDHUSITSKÉ.

V této poznámce se nepokouším o vystižení úřední činnosti královského podkomořího za vlády Václava IV., nýbrž chci jen upozornit na neznámý formulářový vzorec z počátku 15. století, jenž dává dobrou příležitost nahlédnout nejen do podkomořské kompetence, ale i do praktik, používaných městskými cechy a to především v městech královských, kde možnost sociálně slabých vrstev k obraně byla značně omezenější než v převážně zemědělských městech poddanských, a kde protivy byly daleko vyhraněnější. Protože zpráva je zcela jednoznačná, není k ní, myslím, potřebí širšího komentáře. ^{1/}

Je však nutné upozornit aspoň na dvě skutečnosti: jednak pokud jde o přesnější chronologické vřazení, jednak o provenienci kusu.

Zikmund Huler, jenž je vydavatelem listu, vystupuje jako podkomoří v letech 1387-1402 a 1404-1405. Terminus post quem je však 11. listopad 1395,

^{1/} I když podobné snahy lze v té době předpokládat, myslím, že dosud nebyly v literatuře /především Winter, Mendl, Graus/ brány v úvahu.

kdy směnili s Pluhem z Rabštejna Orlik za hrad Boršengrün,^{2/} nejspíše však až poč. století patnáctého, kdy titulu "z Orlika" používal už běžně.

List je zachován ve formulářové sbírce písemností Václava IV. i jiných vydavatelů z první třetiny 15. století, jež je nyní známa jen ve výtahu a prepisu Bretholzově, které se uchovaly v jeho pozůstalosti v brněnském státním archivu pod označením G 37, krabice 16.^{3/} Tamže jsou uchovány i desítky jiných písemností tohoto úřadu z té doby, které i po jiných stránkách doplňují materiál sebraný především Fr. Palackým.^{4/} Škoda, že in extenso je jich opsáno poměrně malé množství.

Příloha.

Mandatum subcamerarii super frydmark in carnibus etc.

Sigismundus de Orlik regni Boemie subcamerarius magistro civium, consularibus et ieratis civibus civitatis N. amicis nostris carissimis amiciciam cum favore. Amici carissimi! Ad nostram devenit noticia, qualiter carnifices civitatis vestre in vendendo carnis aggravant populum ultra modum; nosque hiis obviare volentes vobis seriose ponimus in mandatis, quatenus liberum forum vulgariter frymark proclamare voce preconia faciatis, videlicet ut semel in ebdomada, hoc est die forensi leberum forum carniarum vestra in civitate deinceps celebretur, disponentes, ut carnifices advene per vestros non impediatur. Volumus eciam, quod tali die forensi macella recludatis, vestris carnificibus non permittentes ipso die carnes vendere in eisdem, sed cum aliis carnificibus advenis in loco per vos eisdem deputato etc.

2/ Sedláček, Hradý XI, str. 60.

3/ Viz Průvodce po Státním archivu v Brně, Brno 1954, str. 420. O té sbírce hodlám podrobněji pojednat jindy. Uvedený list je fol 77^b orig. formuláře.

4/ V jeho díle Uebere die Formelbücher II. v Abhandlungen der böhm. Ges. der Wissenschaften V. Folge, 5. Bd., str. 126-131.

Ivan Hlaváček:

O PADĚLÁNÍ MĚSTSKÝCH LISTIN JIHLAVSKÝCH r. 1415.

O falešných středověkých listinách a o způsobech, kterých bylo k jejich odlišení od listin pravých ve středověku používáno, existuje již bohatá literatura,^{1/} den ze dne se zvětšující.^{2/} V procesech v ní popisovaných téměř vesměs jde o kritiku znaků vnitřních i vnějších, pomocí kterých - i když většinou dosti primitivně - se dokazuje neplatnost a neudržitelnost obsahu; to bylo umožněno především tím, že převážně šlo buď o listiny, které byly falšovatelé připisovány vydavatelům již delší či kratší dobu zemřelým,^{3/} nebo šlo o listiny údajně z kanceláří značně vyvinutých a s poměrně pevnými řády a pravidly, jejichž zvyklosti však nebyly plně postiženy.

Řada takových, možno říci i klasických případů se udála i na našem území. Je to zejména spor Jindřicha Vlacha s dvorskou stranou o padělanosti listiny Oty Braniborského^{4/} a dále již citovaný případ Jana z Madočian, řeč. Literáta z 2. pol. 14. století.

Poněkud odlišného charakteru je případ, na který chci zde trochu podrobněji upozornit. Jde o zneužití městské pečeti a falšování městských listin jihlavských z poloviny 10. let 15. století. Ani ten není neznám, ale zmínky, které o něm v literatuře přicházejí, jsou příliš stručné a málomluvné, než aby mohly dovolit učinit si konkrétnější představu.

1/Shrnuje ji do své doby H. Bresslau, Handbuch der Urkundenlehre für Deutschland und Italien I. /Leipzig, 1912/ str. 15-20. Z našich prací se konkrétním rozbořem jed oho takového případu zabývala rozsáhlá práce A. Húščavy, Ján Literát a líptovská falzá /Bratislava, 1936/.

2/ Z nejnovějších prací možno uvést zejména: E. Geyer, Ein Prozess um die Gründungsurkunde des Wiener Heiligenspitales v Mitteilungen des österreichischen Staatsarchivs 7 /1954/ str. 131-164, která sice popisuje proces již z let 1651-1688, jenž však je ještě nedotčen tehdy vznikající vědou o listinách a H. Förster, Beispiele mittelalterlicher Urkundenkritik v Archivalische Zeitschrift 50-51 /1955/ str. 301-318.

3/ Nejde mi tu o nějakou podrobnější charakteristiku, při níž by se musily vzít v úvahu všechny souvislosti.

4/Viz J. B. Nováka v Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung XX. /1899/ str. 257n. a 273-5 a na základě toho Förstra l. c. str. 317.

První z nich, zapsaná Martinem Leupoldem z Löwenthalu již v 17. století zní takto:^{5/}

"Falsche briff unterm Stadtsigel.

Anno 1415. Hat Niclas des Cuntzen Sohn im Thurm mit unser Diener und Ratts Person falsche 2 Schreiben mit hinterlist unterm Stadtsigil aufgerichtet. Als aber das Schelmstukh offen war worden ist der theter entwichen, und dleich wol auff 100 iahr relegirt und seiner nahrung verlustig worden".

Druhá zmínka, kterou učinil Smital, je ještě stručnější.^{6/}

Proto je nutno obrátit se přímo k zápisu samotnému, jenž je zapsán v III. městské knize na fol. 38^b ve dvou sloupcích^{7/} a to odlišnou písařskou rukou.^{8/} K plnějším pochopení situace je potřeba použít také manuálu III. městské knihy /městská kniha III a/, kde je z doby předcházející r. 1415 řada obligací Mikuláše syna Kunešova, tedy falšovatele uvedených listin.

Z obligací učiněných v roce 1415 a 1416 lze vidět, že dosahovaly už značné výše. Jednalo se o 20, 17 1/2 a 150 kop grošů a dluh lehnickému měšťanu Kašparovi řeč. Ungeraten činil 78 hřiven.^{12/} Poslední dvě částky - zajiště nejtěživější - jsou kancelovány. A právě tato kancelace - po mém soudu - tvoří klíč k vysvětlení a pochopení níže otištěného zápisu a zároveň k objasnění obou falešných listin.

Mikuláš Kunešův byl - jak i ze stylisace jména plyne - nepochybně členem jihlavského patriciátu.^{13/} Jako takový zaujímal nepochybně v městské

5/ Vydal Chr. d'Elvert /Brünn, 1861/ str.1. Chronik der K.Stadt Iglau.

6/ V jeho článku, Das Institut der Stadtbücher in Mähren v ZGMS 15 /1911/ str.258

7/ Jeho znění podávám závěrem.

8/ Opisy pramenů vznikly za krátké studijní exkurse v červnu 1956 a proto jsem nemohl vzít v úvahu všechny okolnosti s tím související, na př. identifikaci a zařazení písařské ruky, všechny otázky související s chronologickým zařazením některých Mikulášových obligací v manuálu III. městské knihy, z nich poslední se datují do r. 1416 /podle data, jež uvádí, že "feria II" byla "in die s. Blasii"/ aj., ale to by, myslím, výsledek práce nemohlo nějak podstatněji ovlivnit.

9/ Uv. manuál fol.66.

10/ Tamže fol.91. 11/ Tamže fol. 114.

12/ ... tenetur... LXXVIII marcas gr. polonyczi pagamneti".

13/ Obecně viz H. Planitz, Die deutsche Stadt im Mittelalter /Graz-Köln, 1954/ str. 257-260.

správě důležité postavení, které vyvrcholilo tím, že se stal členem městské rady v roce 1415. Tolik stačí říci k charakteristice Mikulášova postavení na venek. Vystihnout druhou stránku - vnitřní - Mikulášova postavení je značně složitější, ale přesto je možno na základě toho, co je známo i ji aspoň do určité míry naznačit. Lze se domnívat, že Mikulášův způsob života, o kterém nám jinak není nic povědomo, neodpovídal jeho finančním možnostem. Protože vlastní prostředky přestaly po určitém čase dostačovat, počal se Mikuláš uchýlovat k dluhům, které se však postupně rozrůstaly a tím na druhé straně oslabovaly Mikulášovo postavení na venek. Jeho úvěr postupně klesal, až v době Mikulášova členství v městské radě r. 1415 bylo dosaženo kritického stavu. A právě v ten čas stal se Mikuláš správcem nebo alespoň jedním ze správců městské pečeti /otázku však, zda jím byla zneužita velká nebo sekretní pečeť nutno ponechat otevřenu^{14/} /, či snad dokonce purkmistrem.^{15/}

Protože tedy větší počet - a to poměrně značných - obligací jistě budil malou důvěru nejen v jeho platební schopnost, nýbrž i v celkové charakterové vlastnosti, využil Mikuláš příležitosti, která se mu nabídla tím, že získal možnost dispozice s městskou pečetí;^{16/} jeho prvním činem asi bylo, že společně s lehnickým měšťanem Kašparem prohlásil v radě dluh 78 hřiven u tohoto za zrušený, čímž dosáhl jeho kancelace v městských knihách. Současně nebo s krátkým časovým odstupem mu vystavil pod městskou pečetí obligaci na 80 hřiven, kde zvýšení o 2 hřivny je zřetelně lichvou jmenovaného lehnického měšťana /zda za prodloužení termínu, kancelaci nebo něco jiného nelze povědět/. V krátké době, aby upokojil a uspokojil aspoň nejvážnější věřitele i domácího původu, byl nucen proplatit největší dluh, 150 kop grošů, Markétě Holczlinové. Ovšem aby jej mohl splatit, musil získat odněkud pro to prostředky, t. j. půjčku, ovšem pokud možno takovým způsobem, aby se udržela v tajnosti. A tu se mu podařilo získat až u znojenských židů; na vydání a potvrzení této obligace použil městské pečeti po druhé.^{17/} Pro plnou formální dokonalost a věrohodnost uvedl Mikuláš v obou listinách i jistce, kteří však pochopitelně

14/ Jejich popis viz u V. Vojtiška, O pečetech a erbech měst pražských a jiných českých /Knihovna památkového sboru hl. města Prahy I., Praha, 1928 /str. 14-5.

Věc sama však nemá žádný význam, protože podle jihlavských sentencí měly písemnosti pod oběma pečeti stejnou platnost /viz J. A. Tomaschek, Der Oberhof Iglau und seine Schöffensprüche, Wien 1868, str. 73 č. 76/.

15/ O uložení a opatrování městských pečeti viz všeobecně V. Vojtišek tamže str. 210-214.

16/ Neboť nelze předpokládat, že by se jich zmocnil násilným způsobem, protože tím by nic nezískal, protože jeho úmysly by tím byly prozrazeny vlastně vzápětí.

17/ Pokud jde o charakter zmíněných listů, lze spíše mítí za to, že to nebyly

nebyli a ani nemohli být o svůj souhlas vůbec dotázáni.^{18/} A zde též lze, myslím, předpokládat prozrazení Mikulášových machinací, které jinak mohly projít bez následků. Jistě zřejmě nějakým způsobem získali povědomost o tom, jakým způsobem byli bez svého souhlasu zavázáni, i když vše bylo vlastně jenom formální, neboť především Mikulášovi samotnému musilo záležet na tom, aby se jeho činy neprozradily; a podali žalobu k městským orgánům. Důsledek a výsledek - uprchnutí Mikulášovo a jeho dodatečné vypovězení z města, jsou jenom logickým důsledkem předchozích událostí.

Mimo samotný zajímavý fakt, u něhož by bylo možno přát si větší zevrubnost především v diplomatických otázkách, má tu závažnost i několik úvah, které z toho vyplývají. Na první o způsobu vedení důkazu falešnosti lze odpovědět téměř s jistotou, že ten byl veden především konfrontací jednotlivých zainteresovaných osob, nikoli rozborem v diplomatickém slovy smyslu.

Dále z toho vyplývá, jak přes všechny theoretické poučky a ustanovení nebyly často ani nejzávažnější symboly a odznaky městské moci vhodně chráněny ani v nejdůležitějších městech^{19/} a dovoluje to pronést i domněnku o tom, kolika osobám na podobných pozicích stojícím se takové skutky podařilo uskutečnit v úplnosti.

listiny radní, nýbrž listiny měšťanské, které pro větší závažnost Mikuláš zpečetil městskými pečetemi /na to ukazuje dost zřetelně i formulace "priff under der statinsidil"/. Neznamená to ovšem, že listiny byly jinak formálně nezávadné, protože tam byly jistě, dle tehdejších zvyklostí formule vyjadřující souhlas rady, příslušně upravená koroborace a j. Viz i násled. pozn.

18/ Staví-li zápis druhý list do závislosti na prozrazení se zápisu prvního Mikulášovu otcí, zdá se mi to být jistým porušením logického postupu. K této i předchozí poznámce možno upozornit na některé jihlavské sentence, které zdůrazňují význam a závažnost i závaznost listin pro toho, čí pečetí byla listina zpečetěna /viz Tomashek l.c. str. 72 č. 64 a 65./

19/ Jiné doklady viz u Vojtíška tamže str. 211.

Příloha.

Es ist geschehen noch christi gepurt tausent vier^{a/} hundert in dem XV° jar, do waren in dem rat dy erwern lewten: Andreas der alt statschreyber, Michel Wasserundprot, Michel Popiczter, Janco Shennineleczer, Jax pelligex, Nicolaus barchanator, Ffrenzel Creuczpurger, Johannes Rudil, Frenzel Ludil pelligex, Hannus Seltawer, Gregorius Eberhertil do was Niclas des Cunczen sun im Turm unsers mitpurgers der czwelft an der czal als Judas under den

seligen czwelfpoten. Derselbe Niclas vorgas gotes und seiner gewissen und trewen, in sulcher weis do der stat insidil in sein gewalt kam, do schreib er oder lies schreiben heymleich an aller vorgeschriben der erweren seiner mitgeschworen wissen und willen czwen priff under der statinsidil. Den ersten vorschreib und vorfaczt er dem erweren Kaspar Ungeraten burger czu der Lignicz um LXXX mark gr. polonisser czahl und verschrieb daryn czu purgen den vorgenanten Cunczen seinen eygenvater auch an seinen willen und wissen. Als der seyn vater des bekant hat, den andern priff hat er geschriben oder lassen schreiben, auch heimleich an seiner mitgesworn wissen und der vorsaczt Ysaak dem judem und Nachim seinem sun czu Czneim um LIII sex. gr. und wochentleich gesuch^{1/} und hat dar inne czu purgen vorschriben den erweren Niclas Leben unsern mitpurger und mitgeswornen unsers hernach geschriben rates auch an seine willen und wissen und auch seinen vater auch an seinen wissen. Do die sach und ubeltat ansprach wir unden geschriben shephen des gewar wurden, do hetten czu hant gerne dorczu getan um den egenanten Niclas gepessert mit dem rechten als er vordinet hat, do entweich er und ward furfluchtig das wir yn nicht mochten gehalten und darum er seynem rechtem nicht getrawet hat. Do vorczelt wir yn und ssol vorczalt /hundert jar und ~~neinen~~ tag. Also das rat kein in czukunfftigen yn czu genaden sol neinen noch ym di missetat ssol vorgeben werden pey czeum und bei eren wen das ist nicht alem in unsern rat sunder mit dem obgeschriben rat auch daryn der oft geschriben Niclas gewesen ist und auch mit der vier gemeinen rat eygenleich ausgezagen. Und di sach und gros ubeltat hab wir darum in unser statpuch geschriben, das sich furpas in czukunfftigen czeiten eyn ider man vor sulchen ubeltat^{a)} furcht und fleisicleich sherench und hute des sein geczeugen. Der nechste rat: Ulreich Peyer Frenczlin Skovnieleczer, Hasco Andreas Rohose, Johannes Fridil, Nicolaus Leonis, Johannes Vilgeb, Hannus Holczil, Jane Kussiczret, Heinczel Sarer, Cristofor, Sarer, Hensel Crotenrichter. Noch Cristi gepurt tausent^{b/} vier hundert jar in dem XVI° jar czu den czeiten sent das di vier gemein gewesen: Handil, Jaks kursner, Micher Popiczzer, Hannus Eberl.

1/ Viz Jelinek Mittelhochdeutsches Wörterbuch /Heidelberg, 1911/ str. 302, heslo "gesuech" 5.

a/ slovo "zehen" výskrabáno.

b/ vierczehe škrtnuto

V. Vojtíšek

O STARÉM PROFESNÍM LÍSTKU KLÁŠTERA BŘEVNOVSKÉHO

Mezi vzácnosti kláštera břevnovského počítá se pergamenový proužek (asi 14,5 x 6,5 cm), zvětšely a na pravé straně i v dolejší části už od starých dob poškozený. Na něm je napsán nevelký text latinský:

+ Ego Adalbertus promitto stabilitatem meam et conversionem morum meorum et obedienciam [secundum] regulam sancti Benedicti coram Deo et omnibus sanctis eius et abbate Augustino presente.

Tento lístek pro své znění pokládá se za mnišský slib sv. Vojtěcha vlastní jeho rukou napsaný. Vykládá se, že se jím svatý Vojtěch mohl zavázat, když, opustiv Čechy v Římě vstoupil v dubnu 990 v kláštere sv. Bonifáce a Alexia na Aventinu do řádu benediktinského. A ten lístek přinesl pry potom do Prahy, a zaleživ r. 993 benediktinský klášter v Břevnově, do něhož z Vlach 12 mnichů přivedl, připojil se k němu. I takové se mínění ozvalo, že profesní lístek s tímto aktem může souviset. Vůbec se podává dosti složité vypravování, jak k tomu došlo, že sv. Vojtěch řeholi přijal a za kterých okolností mnišský slib složil i písemně potvrdil.

Víra, že pergamenový proužek břevnovský je památka po sv. Vojtěchu, nescoucí jeho písmo, je dávného původu. Ale lze asi určit, kdy a jak se zrodila. Toho je si třeba povšimnout: zachoval se zlomek inventáře kláštera břevnovského z let 1390-1394 - přetiskl jej Josef Kmler ve Věstníku Král. české společnosti nauk, roč. 1888 č. 9 - a zejména podává všechn obsah klášterního archivu; ale ač byla příležitost, o profesním lístku sv. Vojtěcha neděje se nejmenší zmínky. Za to zanedlouho po sepsání inventáře už se o něm mluví, a stal se předmětem zbožné úcty. Roku 1400 dostal jej do rukou, již v nedobřem stavu, a vhodně jej opatřil bratr Václav, sakristan kláštera připomínaný v letech 1397-1407. Hned pojal myšlenku, že je to relikvie svatovojtěšská, a maje obavu, aby nevzala zkázu, proužek nalepil na jiný kus pergamenu, také svrchu přilepil pod textem proužek pergamenový a na něj zaznamenal červeným inkoustem v latině, že je to "professio sancti Adalberti", a na druhé straně, že mu o to jde, aby v budoucnosti každá pochybnost o povaze profesního lístku byla zaplašena. Tento záznam v gotické minuskule o dvojm lámání

tahů praví:

Anno Domini M^oCCCC^o ego frater Wenzeslaus sacristanus || videns professione-
nem sancti Adalberti nimia vetustate demolitum || posse irrecuperabiliter depe-
rire subbituminavi in aliam literam || et hoc propria manu scripsi, ut futuris
dubitantibus omnis ambiguitas mentis procul pelleratur.

Snad je možné vyslovit názor, že Václav sakristan je původce uctívání
lístku jako památky svatovojtěšské. Kdyby o něm už dříve takové přesvědčení
trvalo, lístek zajisté by byl pečlivěji opatrován a také byl by asi náležitě
uveden ve zmíněném inventáři, kde je zapsána i bulla papeže Jana XV. z r. 993,
daná břevnovskému klášteru při založení a psaná na papyrusu, s připomenutím
zásluh sv. Vojtěcha o její získání. Bratr Václav snad právě při nastoupení
v úřad strážce klášterního pokladu pergamenový proužek s řeholním slibem na-
lezl, a čta jméno Adalbertus i vida starobylost písma, vyložil si památku ve
smyslu kultu sv. Vojtěcha, v břevnovském klášteře stále zvelebovaného - vždyť
sv. Vojtěch byl pokládán jeho zakladatelem a stálým ochráncem - a postaral se
o její zabezpečení. Zdá se mi, že by byl také svou poznámku jinak složil, kdy-
by lístek byl už dříve uznáván za posvátný pozůstatek po sv. Vojtěchu a byl
uctíván. Až víra jím vyslovená a jím zajištěná pochopitelně se ujala a potom
udržovala.

V husitské revoluci přenesl břevnovský klášter své poklady do Broumova.
Mezi nimi se tam dostal i pergamenový proužek záslibný. A podle toho, jak se
u katolických Čechů zachovávala a později prohlubovala úcta k sv. Vojtěchu a
jak se v protireformační době kladl důraz na zásluhy Čechů o římskou církev a
o její oslavu pro dosažení smíru Říma s "národem kacířů a rebelů", stoupala i
cena a vážnost relikvie. Proto životopisec sv. Vojtěcha Math. Benedictus Bole-
lucký, farář u sv. Vojtěcha v Novém Městě pražském, v knize Rosa Boemica sive
Vita s. Woytiechi agnomine Adalberti, Pragensis episcopi, (I. Pragae 1668, cap.
XIII. §7, str. 379) na profesní lístek přiřčený sv. Vojtěchu zevrubně upozornil
a také o opatření lístku, jak se o ně kdysi byl postaral Václav sakristan,
zprávu podal. Při tom pověděl, kterak se professio beati propria manu scripta
dostala z Břevnova do Broumova, do tamního benediktinského kláštera, a jak
právě nedávno pořídil její opis (copiam seu transcriptum) opat Tomáš Sartori-
us. Opat Sartorius na opis přičinil i poznámku o rozměrech pergamenového
proužku a připojil svůj podpis. Při opisování napodobil předlohu, i písmo se

snazil vystihnout, ale s nezdarem, jak se jeví i při současném jeho opisu záznamu Václava Sakristana. Proto nejsou věrné mědiryty, které podle těch opisů zařadil Bolelucký do své knihy, jak k tomu dostal svolení od opata Sartoria, jenž opis poslal do Prahy na přání Jana Mannerera, opata kláštera sv. Mikuláše v Starém Městě pražském.

O Boleluckého se přešl Magnoaldus A. Ziegelbauer, benediktin tehdy v klášteře broumovském pobývajícím, v Epitome historica monasterii Břevnoviensis (Coloniae 1740). V cap.VIII.str. 125 mluví o svatých ostatcích klášterních, jmenuje "schedam professionis s. Adalberti"; máje za nepochybné, že se sv. Vojtěch zaslíbil v Břevnově benediktinské řeholi, připomíná (cap.VII.,str.87), že Georgius David S.J. v životě sv. Vintíře (§ 18) a mnozí jiní kladou složení mnišského slibu sv. Vojtěcha už do Říma do kláštera sv. Bonifáce a Alexia, a o Břevnově soudí, že tam svatý biskup professionem Romae factam conceptis verbis repetiit et instauravit. Takové mínění Ziegelbauera vedlo k úvahám, zda opravdu sv. Vojtěch přijal mnišské roucho na Avantině, kde tehdy klášter řídil opat Lev a ne Augustin jmenovaný v profesním lístku - Ziegelbauer projevuje při tom znalost legend a starých rukopisů a odkazuje i k tomu, že opat Augustin byl představeným jiného římského kláštera, sv. Pavla. Ale ve věci záslibného lístku Ziegelbauer nepřinesl nic nového, co by jej nějak osvětlilo.

Profesní proužek za některý čas byl z Broumova vrácen do kláštera břevnovského, a tam jej s pietou bral do rukou Bonaventura Josef Piter, když v Břevnově působil. Vydává je pak r. 1762 v Brně - tehdy už byl inf. proboštem rajhradským - dílo Thesaurus obsconditus in argo seu monasterio Brzewnoviensis prope Pragam O.S.Benedicti s.Guntherus, confessor et heremita, také v knihu vložil výklad o relikviích klášterních. A záslibný proužek svatovojtěšský (i záznam sakristana Václava) nejen přetiskl, nýbrž připojil i reprodukce v mědirytech (str.86 a d. a příloha), jež jsou mnohem lepší, než byly u Boleluckého, ač ovšem originál nevystihují. Piterovi to byla slavná památka a hleděl objasnit její význam. Pokládáje za jisté, že sv. Vojtěch v klášteře sv. Bonifáce a Alexia v Římě oblékl mnišské roucho za opata Lva, vysvětloval, že pro povinnosti opata Lva u papežského stolce sv. Vojtěch nemohl složit slavné sliby do jeho rukou, ale odebral se do kláštera sv. Pavla a tam před opatem Augustinem vstoupil v závazek.

Tak se profesní lístek břevnovský stal obecně známým a uznávanou památkou svatovojtěšskou. Jeho znění přetiskl Ant. Boček v Codex diplomaticus Moraviae I. (1836) č. CXVI s určením Professio b. Adalberti, episcopi Pragensis, regulae s. Benedicti Romae in monasterio ss. Bonifacii et Alexii cc. 2. Aprilis 991 a stejně je zařadil Karel Jaromír Erben v Regesta dipl. Bohemiae et Moraviae I. (1855) č. 75. Oba je převzali od Pitera, aniž připojili poznámku. Tím způsobem profesní lístek byl pojat mezi listinné prameny dějin českých, a poněvadž ani Palacký ani Tomek o něm nevyslovili nikde pochybnosti, počítalo se s jeho dobrým svědectvím. Tím v publikaci Antonína Podlahy a Eduarda Šittlera, Album svatovojtěšské (Praha 1897) (viz i Vlast XII. 1896 str. 271-276 s vyobr.) nebo v knize Fr. Krásl a J. Ježek, Svatý Vojtěch, druhý biskup pražský (v Praze 1898). Ale Gustav Friedrich v Codex dipl. et epistol. regni Bohemiae I. (Pragae 1904-7) vůbec nevzal na památku zřetel a Václav Novotný v Českých dějinách I. 1 (v Praze 1912) str. 632 napsal sice o vstupu sv. Vojtěcha do benediktinského řádu v Římě: "v klášteře na Aventinu oblékl roucho mnišské; dne 17. dubna 990 složil slavný slib, na bílou sobotu pak (dne 19. dubna) přijat podle starodávného obřadu (odnětím kukly) za členu řádu i kláštera...", ale o profesním lístku v jiné souvislosti jen poznamenal (str. 606): "T. zv. Professio S. Adalberti ... nenáleží ani písmen stol. 10. a sotva tedy může být pravá" (odvolával se na informaci Friedricha).

Je jisté, že Gustav Friedrich nemohl pergamenový lístek záslibný z Břevnova přijmout za vlastnoruční písemnost sv. Vojtěcha. Vedly ho k tomu důvody paleografické, které nedovolovaly uznat, že jde na něm o písmo sv. Vojtěcha nebo o písmo jeho doby, nýbrž určovaly jeho ráz pro dobu mladší, a důvody historické patrně nepřipouštěly, aby pergamenový proužek profesní byl pokládán za pramen českých dějin, byť pro časy pozdější, než je konec 10. století. Ale Friedrich nic o tom, kromě upozornění, které dal V. Novotnému, nevyložil. A tak má-li se povaha a cena profesního lístku břevnovského vystihnout, třeba vyjít od samotného lístku profesního, rozhodně vzbuzujícího úctu starobylostí. Zapůjčil mi jej státní ústřední archiv, v němž je nyní uložen s archivem kláštera břevnovského, do semináře pomocných věd historických a mohl jsem jeho písmo dobře srovnávat s písmem jiných památek a posoudit. Ale tu jde o hlavní poznatky, a proto se nebudu šířit o všem způsobu zkoumání.

Koncem 10. století platila v Čechách jako běžné písmo karolinská (okrouh-

lá) minuskula, a jí jistě uměl psát sv. Vojtěch, naučiv se psaní v Magdeburce. Jak se asi tehdy v českých zemích psalo, ukazuje písmo Gumpoldovy legendy o sv. Václavu, která přichází v kodexu wolfenbüttelském (státní knihovna ve Wolfenbüttelu, Herzog-August-Bibliothek II.2 Aug.). O tom rukopisu a písmu Gumpoldovy legendy nejnověji Pavel Spunar, *Paleografické poznámky k wolfenbüttelskému rukopisu Gumpoldovy legendy (Listy filologické IV., LXXIX, 1956, str. 39 a d.)*. Ale nezáleží na podrobnostech stati, jako by bylo zbytečné naznačovat, která mínění o památce byla už dříve vyslovena a které souvislosti se co do písma při ní předpokládají. Sám nepochybuji, že se v Gumpoldově legendě spatřuje knižní minuskula české provenience, v níž se jeví vlivy bavorské a kterou možno klást k r. 1000, třebaš má prvky archaické. Písmo Gumpoldovy legendy je kaligrafické, ušlechtilé. Jeho vertikální ráz vyznačují kyjovitá zakončení tahů jdoucích nad řádku, u písmena a mirně sešikmený dřík, k němuž se břicho připojuje s levé strany téměř od samého jeho vrcholu - přichází i dřík kolmý a výjimečně připojení břicha níže vrcholu - stejnoměrné rozložení příčného břevna písmene t po obou stranách dříku, jenž je rovný a dole končí obloučkem, postavení písmena f, r, dlouhého s (kulaté s se pochopitelně vůbec nevyskytuje), na řádce, mezi prvními dříky m, n se někdy některé prohýbá a ostře končí, ligatura spojky et psané úhledně, ale s vědomím původu, ovládá e caudata, otevřený dolejší oblouček písmene g, oblouček při h je kulatý a neuzavírá se, u výjimečně zastupuje v, dříky písmene i, u nahoře i dole zahnuté, písmeno o pro nestejný styk dvojího tahu, z nichž se skládá, nabývá nepravidelnosti (ukázky písma Ant.Friedl, *Iluminace Gumpoldovy legendy o sv. Václavu ve Wolfenbüttelu. Studie k dějinám středověkého malířství v Čechách. V Praze 1926. Práce z vědeckých ústavů filosofické fakulty university Karlovy XIII, a Pavel Spunar, uv.m., příloha I.* Ukázky mají nevýhodu, že Friedl má zmenšené, Spunar zvětšenou. Myslím, že pro otázku příbuznosti písma Gumpoldovy legendy je užitečná tabulka č.41 v publ. Kirchnerově *Scriptura latina libraria a saeculo primo usque ad finem medii aevi LXXVII imaginibus illustrata. Monachii 1955*. Je to ukázka Mnichov, stát. knihovna bavorská, Cod. lat. 6256, jehož obsahem je *Liber sermonum venerabilium patrum per circulum anni legendorum*, jež lze přičíst rozhraní 10. a 11.století a jenž byl napsán ve Frisinkách *Godeschalco episcopo (993-1006) praecipiente Antrico fideli eius clerico magistro scolae cum discipulis suis impetrante.*)

Ale proti písmu v Gumpoldově legendě z Wolfenbüttelu projevuje písmo zá-

slibného proužku břevnovského pokročilost. Není to písmo z přelomu 10. a 11. století, je to písmo mladší. Aby byla pomůcka pro určení jeho stáří, možno vzít na pomoc tabulky, které podávají Památky umění písařského v Čechách a na Moravě. Vydává Gustav Friedrich. V Praze 1904, zvláště ukázky z Letopisů hradištsko-opatovických z let 1146 -1163 (tab.4-6) a světlotiskovou reprodukcí tzv. zakládací listiny kapituly litoměřické podle všeho z r. 1057 (viz G.Friedrich, O zakládací listině kapituly litoměřické v Rozpravách České akademie věd a umění, tř. I., roč. IX.č.2, v Praze 1901). Tu nejde o listinu v pravém slova smyslu, je to akt psaný rukou příjemce, písmo je knihové a jen některé prvky připomínají způsoby, vyskytující se v listinách. (O tom písmu Friedrich str. 9, kde prokázal jeho příslušnost do poloviny 11. století. Proti Friedrichově názoru o povaze písemnosti i písmu s nedostatečnými důvody Adolf L.Krejčík, O zakládací listině kapituly litoměřické v ČČH VIII. 1902, str 164 prohlásil, že jde o soukromý záznam ze stol. 12, někdy asi uprostřed, a zbytečně vyslovil námitky Václav Hrubý, Tři studi z české diplomatiky. V Brně 1936, str. 105 a d., kde tvrdí, že jde o falsum druhé poloviny 12. století.)

Písmo pergamenového proužku břevnovského je knihovné a celkem lze o něm říci: Písmeno a má dřík spíše kolmý, jen dvakrát sešikmený a bříško se s levé strany připojuje už od jeho vrcholu, jen jednou bříško vedeno od poloviny výšky dříku. Písmeno g má oba oblouky uzavřené. Písmeno t má dřík přímý s malým koncovým obloučkem dole a rovné břevno spíše je k pravé straně vyvinuté. Písmena m, n mají dva první dříky nebo první křík opírající se sešikmeným koncem o řádku a ani poslední dřík nekončí vždy malým obloučkem, nýbrž stojí přímo nebo jeho konec je omezen šikmou úsečkou, která někdy přichází také u písmena i. Písmeno d je veskrze přímé. Písmeno s je vždy dlouhé, nikdy se neobjevuje s kulaté, stojí na řádce a jen výjimkou jde jeho základní tah něco pod řádku. Významné jsou patky na vrcholu přímých tahů jdoucích nad řádku (b,d,l), také dříky i, u, mají více méně patkovité vrcholky. Písmena c - t se spojují v ligaturu právě jako s - t, ligatura přichází ještě v zkrácené koncovce orum a ve spojce et. Zkratky se uplatňují při slabice pro a při slovech deo, sancti, sanctis. Nepřichází e caudata (e^c), jen prosté e ve slovech obedienciam a presente. Písmena jsou vesměs okrouhlá, zvláště je to patrné při obloučcích liter b, c,d,g,o,p. Je také úměrnost v proporcích, písmo činí dojem přirozenosti a také pečlivosti. Někjaké známky, které by ukazovaly na český původ památky nelze zatím postihnout. Ale co bylo pověděno stačí, aby se pronesl závěr, že profesní

lístek břevnovský, připisovaný sv. Vojtěchu, není z konce 10.století, nýbrž je z doby pozdější. Náleží do první poloviny 12.století. Před zařazením do mladší doby písmo profesního proužku chrání jeho kulatost a výraznost, nehledíc k tomu, že se v něm neuplatňuje okrouhlé s, že i není nikdy opatřeno čárkou.

Tak je patrné, že pergamenový lístek se slibem mnicha Adalberta z břevnovského kláštera, připsaný sakristanem Václavem sv. Vojtěchu, není památka svatovojtěšská. Avšak je to starobylá písemnost, doklad, jak se skládaly řeholní závazky. Poněvadž je už od r. 1400 znám ve spojení s břevnovským klášte-rem, lze jej přijímat i pramenem jeho historie, jenže pramenem malomluvným. Nevíme, kdo byl jmenovaný mnich Adalbertus a kdo byl a kde působil opat Augustinus. V Břevnově opat toho jména nepůsobil. Nutno tedy připustit, že do břevnovského kláštera profesní lístek byl přinesen mnichem z cizího kláštera řádu benediktinského. Snad jednou badání vyřeší otázku, který to byl klášter a které měl vztahy s Břevnovem.

Josef P e t r á ň:

ČESKÁ VERSE HYPERIOVY UTOPIE O ŘEŠENÍ CHUDINSKÉ OTÁZKY

Z ROKU 1592.

Koncem 16. stol. /v 80. a 90.letech/ množí se u nás zprávy o povalečích, tuláčích a žebrácích. Tak jsou nazývány nezaměstnané vrstvy městské i venkovské chudiny, živící se různým způsobem. Jejich řady byly v poslední čtvrtině tohoto století posíleny v důsledku rostoucího procesu sociální diferenciaci vesnice. Vedle toho se povaleči stávali ti z městské chudiny, kdo pro určitou dobu /zejména v zimě/ nemohl najít zaměstnání. Vedle nařízení státu a městských rad počala si v 80. a 90. letech všimnout větší měrou otázky povalečů, tuláků a žebráků soudobá literatura. Mnohé z podobných zpráv jako by už přímo ohlašovaly průvodní rysy procesu zvaného původní akumulací kapitálu. Tím zajímavější pak jsou utopické návrhy, jak rozřešit otázku chudinskou „k obecné spokojenosti všech“, které se u nás objevují v devadesátých letech.

Roku 1592 byl v Praze vytištěn z podnětu D. Adama z Veleslavína „Traktát, kterak by chudí lidé v obcích a městech, bez pouličné žebroty, opatrování a

chování býti měli a mohli".^{1/} Byl to volný převod latinského spisu Ondřeje Hyperia /1511-1564/, významného francouzského theologa, který pobyl delší čas v Anglii. Z tamních poměrů pak především také čerpal látku pro svůj traktát. Je zajímavé, jak český autor, profesor pražského vysokého učení, M. Trojan /Nigellus/ Heřmanoměstský, se snažil závěry, učiněné Hyperiem podle pozorování situace v Anglii, v nichž nacházíme již reakci na rozbíhající se proces původní akumulace, převádět na naše poměry. Svůj volný výklad Hyperiovy utopie věnoval purkmistru a radám všech tří měst pražských, "pánům a ochráncům učení pražského". M. Trojan Pražanům vykládá, že nadešla doba, kdy je nevyhnutelně třeba vydati nějaké nařízení a spořádati život chudých lidí tak, aby byli uvedeni v řád a neživili se žebrotou. A hned také v desíti kapitolách svého spisu konkrétně rozvádí, jak by se měla zvláště města úkolu chopit. Základní otázkou podle něj je rozdělit skutečně potřebné, t. j. přestárlé, nemocné a invalidy od schopných lidí. Náležitým rozbořem ukazuje, že těch, kteří by se nemohli sami uživit je velmi málo, ostatní pak navrhuje zapojit do výroby, mluveno dnešní řečí. Vždyť i invalidé, podle jeho mínění mohou konat různé práce. Dá-li se všem, kteří mohou jen trochu pracovat, příležitost, pomínou všechna neřádstva chudiny, z jejichž brlohů zmizí nakažlivé nemoci, nebudou obcem škodit, ale prospívat, vždyť je "chudoba k nešlechtnostem nutí". Kromě toho "když budou potřebovati měšťané nějakých dělníkův aneb řemeslníků, snázeji mnohém než prvé je naleznou. Nebo hanebná zahálka poněkud ze všeho místa se vypudí, mnohých také poctivých umění a řemes[e]l, kteréž předešle jako utuchla, užívání zase zkvetne". Co všechno je k tomuto krásnému cíli podle autora zapotřebí? Především ať ustanovení úředníci nad chudinou náležitě zjistí všechny chudáky i jejich schopnosti. Zdraví a silní žebráci a povaleči mají být mocí úřadů přidrženi k práci. Kterí neznají řemeslo, ať se mu učí. Správcům chudiny připadá úkol sehnat jim zaměstnání: "Nechť jsou jim otevřeni a p r o p ů j č e n í v e r š t a t o v é a d í l n í c e, nechť se opatří páni, kteřížby je najímali na díla, buď obecná aneb svá obzvláštní..." Vdovy i s dětmi mohou konat pomocné práce v soukenictví, nebo se živit jinými drobnými domácími pracemi /vyšívat, dělat čepce a pod./,

1/ Tisk bez titulního listu uložen v Knihovně Národního musea v Praze, sign. 29 E 3. Srovn. Tobolka, Knihopis. Úryvky publikoval Č. Zíbrt, Návrhy u starých Čechů, které by chudí lidé bez žebroty mohli býti zaopatřeni, Hlas národa 24.III. /č.83, příl./, 28.IV/č.116, příl./, 1895.

sirotci mají být dáni na vychování zámožným měšťanům, kteří je mohou po případě i adoptovat. Invalidům má být přidělena práce přiměřeně jejich schopnostem. Další skupiny již nejsou tak početné. Ti, kteří jsou nejpotřebnější, mají být živeni ve špitálech. Když se takto vše zařídí, říká autor šetrným měšťanům, bude chudinská péče velmi levná a měšťané na sporádání věcí chudiny mohou jen vyzískat. O prostředky na chudé neschopné práce ať se postará církev /měšťanské kacířství autorovo se nezastavuje ani před svatokrádežným rozprodáváním chrámových ozdob, obrazů a j., a velmi rouhavě se vyjadřuje o církevních hodnostářích, kteří zádušní důchody a desátky rozkrádají chudině/ a dobročinnost lidská.

Traktát mluví ještě středověkou řečí, není domyšlen do důsledku, tu a tam se projevuje snaha vtěsnat takto získané pracovníky do pout cechovní výroby a tím ji dokonce oživit. Ale provedení jeho návrhů v praxi směřovalo by proti feudálním výrobním vztahům v řemesle. Jak daleko má doporučené zvyšování kvalifikovaných pracovníků k různým cechovním zábránám, směřujícím proti rozšíření výroby /počet tovaryšů a pod./! V praxi prováděné pronajímání "dílnic", zaměstnávání chudiny při různých fázích textilní výroby, která je na několika místech vzpomenuta, mohlo by vést jedině k nákladnickému systému a rozptýlené manufaktuře.

Toto vše bylo ovšem ve středověké, ještě feudální Praze, i když byla sídelním městem císaře a tehdejším velkoměstem, pouhou utopií. Žebráků, tuláků a povalečů byl tu dostatek, jako v každém středověkém velkoměstě, ale nebylo těch, kteří mohli, anebo chtěli do nových výrobních způsobů investovat. Velké množství nádeníků tu bylo zaměstnáváno sezonně nebo náhodně, zejména v době letních zemědělských prací a na vinicích. Nebyly to však ještě svobodné pracovní síly v novodobém slova smyslu.

Milena B o r s k á:

POZDVIŽENÍ PODDANÝCH V HLEMÝŽDÍ r. 1614.

O bouřlivých událostech v Hlemýždí /Šnekendorfu/ u Jablonného v Podještědí r. 1614 dovidáme se ze dvou pramenů. Je to již publikovaná zpráva česko-

lipského kronikáře Hanse Kriescheho /Rkp. Nár. musea v Praze VII D 1, fol. 58; MNExC1 II, str. 37-38/ a dosud neznámé výpovědi poddaných, zapsané v pražské městské knize /Liber testimoniorum 1069 fol. 1.n. a 8 n. u r. 1614, na něž mne upozornil dr J. Janáček. Další městská kniha, do které podle zmínky v Liber testimoniorum bylo zapsáno pokračování sporu, je zničena. Úmrtní matrika z konce 16. století z Brniště, kam Hlemýžďí patřilo farností, je ztracena.

Hans Kriesche, nar. 1570, všímal si ve své kronice, dovedené do r. 1621, událostí v České Lípě a okolí i soudů českého království. Kronika nebyla dosud dostatečně využita a zhodnocena, i když jí byla již v literatuře věnována pozornost. /Schlesinger, Hans Kriesche's Chronik von Böhmischem-Leipa, MVGDDB XX, 1881, str. 291 n.; Heimrich, Die Lebensgeschichte unseres Chronisten Hans Kriesche. - MNExC1 I, str. 17 n./.

Výpovědi svědků jsou v městské knize rozděleny na dvě části. Nejdříve vypovídají čtyři poddaní Julia Švendy /fol. 1 n./ a po přerušení jiným zápisem následuje výpověď pěti poddaných paní Aleny Hiršpergerové ze sousední obce Zelený /Grün/ /fol. 8 n./. Zápisy jsou psány nejdříve německy - poddaní i pán byli Němci - a pak následuje český překlad. Svědkové vypovídají ve prospěch pěti zatčených, kteří jim také hradí cestu. Nepodařilo se mi zjistit, proč byli zatčení vyšetřováni až v Praze. Výpovědi Švendových poddaných jsou opatrné a hlavně zdůrazňují, že Švenda vzal svým zatčeným poddaným všechno dobytek i obilí. O průběhu událostí se však z těchto výpovědí mnoho nedovíme, žádný "při tom šarmizli" nebyl a neví nic o tom, že by zatčení poddaní vystoupili proti pánovi. Mnohem otevřeněji mluví svědci ze Zeleného /nebyli Švendovými poddanými/ a informují nás o události dosti podrobně. O dalším průběhu sporu se mi nepodařilo již nic zjistit.

Majitelem tvrze i vsi Hlemýžďí byl od r. 1597 svobodný pán Julius Švenda, který dal majetek v r. 1604 převést na svoji manželku Agatu. Mezi pánem a poddanými pravděpodobně trval již delší dobu napjatý poměr. K otevřené srážce došlo 2. dubna 1614. O příčině povstání Hans Kriesche říká, že Švenda poslal svého písaře do České Lípy, aby tam vyzval místní posádku k loupení majetku svých poddaných /"und allda in Sinn gehabt, seine Unterthanen zu plündern"/. Předem varovaní sedláci /"durch Warnung der Frauen"/ se pokusili o obranu. Dále Kriesche uvádí, že pán i písař po nezdařeném útoku byli zraněni, dva sedláci a jeden voják zabiti. Výpovědi svědků do značné míry potvrzují

a doplňují Krieschovu zprávu. Z výpovědí je zřejmé, že poddaní věděli o blížícím se vojsku. Martin Preis ze Zeleného o tom říká: "Nejprve mluveno bylo, že Švenda najal 30 soldátů na svý poddaný, šel sem tam, chtěl jsem viděti, co pak s nimi činiti bude". Do Šnekndorfu přišla zřejmě valná část obyvatel Zeleného i s rychtářem, také rychtář z Velenic se tam dostavil. Že alespoň někteří z nich se nešli do Hlemýždí jen podívat a vypít konvičku bílého piva, jak ve svých výpovědích většinou uvádějí, svědčí to, že přišli částečně ozbrojeni a vedli si velmi bojovně. Když Švenda s vojáky přišel do vsi a viděl, že je náves plná lidí, odešel do hospody, kde se přivítal s rychtářem se Zeleného i z Velenic. Rychtář a starší z Hlemýždí zasedali v rychtě. Před hospodou, kde byli soustředěni i vojáci, postavil se Jakub Hoffman se sekerkou, Jan Hoffman s ručnicí a Michal Brendler, všichni tři ze Zeleného. Když z hospody vyšel písař a po něm Švenda a ptali se jich, "co tu s voštipy a zbraniemi činiti mají", odpověděli, že stojí na svobodné obci a že jim nikdo nezakázal chodit do Šnekndorfu. Švenda poručil vojákům, aby odňali ručnici Janu Hoffmanovi. Tím začala řež, při které byl Švenda zraněn sekerou na hlavě, takže zůstal ležet na cestě a pak za pomoci písaře, kterého poddaní vyplatili halapartnou, se vrátil na svůj statek. Vedle raněných, mezi nimiž byli i oba Hoffmanové, byl zabit jeden voják a Václav Preis z Hlemýždí. O jejich smrti se z výpovědí nic bližšího nedovídáme. Zatčení a odvezení do Prahy byli Jakub Šubart a Jiřík Šneider z Hlemýždí i oba Hoffmanové a Michal Brendler ze Zeleného. Výpovědi svědků z Hlemýždí jednomyslně popírají, že by "Jakub Šubart a Jiřík Šneider pánu měli zlá slova dávat". Jiřík Wendler říká, že pouze "Jakub Šubart nějak kej vzal z marštale, aby se mohl soldátům bránit" a dále uvádí: "nežli ta rúznice a pozdviženie všeccka odtud jest pošla, že sedláci nechtěli robotovati a do lesa pro dříví jeti. Že by pak oni oba dva tímto pozdvižením měli vinni býti, o tom nevím..." Wendler je jediný, který se zmiňuje o odmítání roboty. O příčinách a následcích událostí v Hlemýždí se z výpovědí více nedovídáme kromě výčtu věcí které vzal Švenda zatčeným. Na rozdíl od svědků z Hlemýždí, kteří se snažili popřít účast zatčených sousedů na pozdvižení, líčili svědkové ze Zeleného událostí, aniž zamlčovali účast obou Hoffmanů na jejich průběhu.

Nepokoje v Hlemýždí byly místního významu a jejich rozsah byl nevelký. Byla to jedna z mnoha drobných poddanských bouří před Bílou horou. Její poznání může přesto být - i když skrovným - přínosem k otázce postavení poddaných před r. 1620. Příčinou povstání bylo pravděpodobně zvýšení robot, které podda-

ni odmítli uznat, přímým podnětem byl příchod vojska, s jehož pomocí se chtěl Švenda zmocnit majetku poddaných. /Vedle Krišchovy zprávy potvrzuje to i okamžité zabrání movitého majetku zatčených/. Švenda, který se ostatně netěšil dobré pověsti právě tak jako jeho otec a syn, byl asi ke svým činům nucen svízelnou finanční situací. Již převod majetku na manželku měl pravděpodobně podobné příčiny. Majetek Švendů nebyl velký. V soupise poplatnictva z r. 1603 /Marat; Soupis poplatnictva, VKČSN, r.1898/ Agata Švendová udává 22 poddaných, 5 komínů, 1 pacholka a 2 kola moučná a sladová. V soupise z r. 1615 /A.Sedláček, Rozvržení sbírek a berní r. 1615, Pojednání KČSN, r.1869/ je uvedeno jen 20 poddaných a 2 kola mlýnská. Švenda měl také vyplatit své sestře Sofii 4.000 kop gr. miš., které jí nikdy nedal. Po jeho smrti - byl r. 1616 zabit vlastním sluhou - uzavírá Agata se Sofií smlouvu /SÚA: SM S 320/5/, ve které se Agata zavazuje, že kromě drobných splátek jí po prodání Hlemýždí vyplatí 1000 kop gr. miš. Agatě i jejímu synovi se však podařilo udržet Hlemýždí až do pobělohorských konfiskací, kdy statek po částečné konfiskaci majetku ztratili. Sofie své peníze nikdy nedostala, i když se jich domáhala ještě v r. 1646 zoufalými dopisy. Toto vše by potvrzovalo domněnku, že finanční situace drobné šlechty nebyla skvělá a vedla k pokusům o zvýšené vykořisťování poddaných. Švendovi poddaní se však zřejmě nechtěli s takovými poměry smířit. Na pánův útok odpověděli stejným způsobem a z jejich výpovědi je vidět, že netrpěli přehnanou úctou k vrchnosti. Zatčení si vyžádali svědky, kteří by svědčili ve prospěch jejich nevinny a tedy proti pánovi. Zajímavá jsou také přísežná prohlášení svědků, že bylo každému zapláceno od cesty 10 mil 20 gr. bílých /t.j.českých/, což nebyla vzhledem ke vzdálenosti Hlemýždí od Prahy malá částka. Její placení převzali na sebe ti, v jejichž prospěch bylo svědčeno, t.j. zatčení, jejichž finanční situace asi nebyla ani po zatčení a částečném zabrání majetku katastrofální. Z celého průběhu událostí se zdá, že poddaní z Hlemýždí i Zeleného se před Bílou horou dokázali ubránit vzrůstajícímu útlaku.

Miroslav T r u c i:

DVĚ NEZNÁMÁ PEČETIDLA UNIVERSITY KARLOVY Z DOBY POBĚLOHORSKÉ.

Téměř rok po té, co vyšel článek akademika V. Vojtíška o starých pečetích university Karlovy,^{1/} byla sbírka pečetidel universitního archivu znenadání obohacena o dva nové kusy. Jsou to dvě pečetidla právnické fakulty zhotovená někdy v r. 1623, která byla dosud uložena na děkanství právnické fakulty. Jak bylo universitnímu archivu sděleno, jsou z majetku bývalého doktorského kolegia a fakulta je dostala v neznámé době zároveň se třemi doktorskými řetězy z počátku 19. stol. Tato okolnost mne vede k tomu, abych podal popis obou typářů a zároveň několik poznámek, jež byly vyvolány jejich nálezem. Je jistě škoda, že o nich nebyla známost dříve, pokud nevyšel výše citovaný článek akademika V. Vojtíška.

Velké pečetidlo je mosazné, destička, na níž je obraz vyryt, je asi 1 cm silná. Typář je kulatý a má v průměru 5,5 cm. Mezi dvěma soustřednými vavřínovými věnci je humastickou majuskulou vepsána legenda: + SIGILLVM ❖ FAKULTA-TIS ❖ IVRIDICÆ ❖ VNIVERSITATIS ❖ PRAGENSIS •, která celkem odpovídá legendě navrhované. Srovnáme-li však pečetní obraz druhého jesuitského návrhu s pečetidlem, zjistíme, že došlo k jisté změně.^{2/} Celé pole typáře vyplňuje dvouhlavý orl se svatozářemi. Mezi jeho hlavami však nevyrůstá Spravedlnost, jak je vidět na druhém jesuitském návrhu, nýbrž byla mezi ně položena císařská koruna. Postava Spravedlnosti (prostovlasá žena v říze) držící v levé ruce váhy a pravou tisknoucí na prsa otevřenou knihu byla dána na barokní štít pokrývající úplně tělo orla. Na návrhu pak ještě byly oba spáry orlových nohou široce rozevřeny, kdežto na pečetidlu svírá pravý spár žezlo, levý meč. Pečetidlo je staré, nasvědčuje tomu i silný pevně zasazený mosazný čep mající podobný tvar, jako bývají pohyblivá křídélka sloužící k zavěšování pečetidel na typářích ze starší doby.

Druhý typář, rovněž mosazný, se v podstatě neliší od prvního. Je menší (průměr 3,3 sm) a byl někdy v minulém století nasazen na nový ocelový čep po-

1/Václav Vojtíšek: O starých pečetích university Karlovy. Historický sborník III, Praha 1955, str. 89 - 110.

2/ Tamže tab. IV a str. 107 a 108.

dobně jako nejstarší universitní pečetidlo. Vzhledem k menším rozměrům pečetního pole je obrazec ryt jednodušeji, ale odpovídá zcela obrazu výše popsanému. Typář byl pravděpodobně zhotoven o něco později než velké pečetidlo fakulty, ale neznám žádný jeho otisk.

Proč bylo od původního (roz.druhého) jesuitského návrhu v případě právnické fakulty upuštěno, je těžko říci. Ponechání všech původních prvků kromě papežské tiary zdá se ukazovat na snahu o zdůraznění moci světské. V každém případě je však třeba konstatovat, že ke změně původního návrhu došlo jenom v případě právnické fakulty, kdežto pečetidla fakult ostatních byla provedena tak, jak jesuité navrhli.^{3/} Ke změně obrazu došlo jistě před vyrytím typářů všech čtyř fakult, protože pečetidla nesou stopy provedení jedním umělcem. Pravděpodobně tedy velmi brzy po předložení druhého jesuitského návrhu, protože nejstarší otisk typáře filosofické fakulty je už ze 4. dubna 1624 a mezi vyřezáním jednotlivých kolků pravděpodobně neuplynula doba příliš dlouhá.

Jesuité v obou svých návrzích předpokládali pořízení celkem šesti pečetidel, čtyři pro jednotlivé fakulty, universitního a rektorského.^{4/} Je škoda, že se nedochovalo císařovo rozhodnutí v této věci. Bylo by tam snad možno zjistit důvody, které vedly k tomu, že jesuitské universitě byla pořízena pouze čtyři nová pečetidla - jedno pro každou fakultu, a proč nově navrhované typáře pro celou universitní obec a pro rektora nebyly nikdy zhotoveny. V 2. pol. 17. stol. byly všechny zpečetěné písemnosti rektorské totiž zásadně opatřovány dvěma pečetěmi. Jednak starou stříbrnou pečetí universitní obce v záležitostech důležitějších (pravděpodobně tam, kde rozhodoval akademický senát), jednak menší pečetí (průměr 4,5 cm) nesoucí též obraz i legendu.^{5/} Z které doby pochází tento druhý typář, jehož rytec se snažil na pečetní pole detailně přenést zmenšený obraz výjevu pečetidla starého, nelze říci, pravdě-

3/ Otisky všech 4 typářů jsou mnohokrát dochovány na písemnostech uložených v několika konvolutech pod sign. A 78 v archivu university Karlovy. Pečetidlo fakulty lékařské bylo zhotoveno přesně podle druhého jesuitského návrhu s archandělem Rafaelem, pečetidla fakult theologické a filosofické byla vyryta tak, jak popisuje Vojtíšek (str. 108). Posledně zmíněné dva typáře se od pečetidel světských fakult odlišovaly zásadně tím, že u nich bylo užito (jak rovněž ukázal Vojtíšek) motivů pečetidel jesuitských, kotvy (kterou svírají spáry orla) a písmem IHS ve svatozáří. Nejstarší je otisk pečetidla fakulty filosofické, už ze 4. dubna 1624, kdežto otisky ostatních typářů známe pro mezeru v materiálu až ze 70. let 17. stol. Jsem však přesvědčen, že v jiných archívech by bylo možno nalézt otisky starší, ale sám jsem se o to nepokusil.

4/ Srov. Vojtíšek l.c. str. 107 a 108 a tab. II, III a IV.

5/ Mnoho dokladů opět od 70. let 17. stol. sign. A 78.

podobně někdy z poč. 2. pol. 17. stol. V legendě této pečeti jsou všechna majuskulní písmena, jež na starém typáři měla unciální charakter, podána jako kapitálky. Protože se tohoto pečeti dala užívalo na rektorových písemnostech méně důležitých, je možné, že typář sloužil jako pečeti dlo rektora university. V neúplném materiálu archivu university Karlovy alespoň není nikde ani jediný otisk nejen obou jesuity nově navrhovaných typářů (universitního a rektorského), nýbrž ani jediný otisk starého mariánského pečeti dla rektora.^{6/} To je snad dostatečný důkaz pro to, že obě zmíněná pečeti dla nebyla nikdy zhotovena a že, jak vyplývá z předchozího, druhý jesuitský návrh nedošel schválení císařova, nýbrž byly tu ještě činěny zásahy nejenom v detailech (pečeti dlo právnické fakulty), nýbrž i tak zásadní, jako byl zákaz pořízení pečeti dla universitní obce a rektora.

Akademik V. Vojtíšek vyslovil názor, že snad jesuitská pečeti dla byla v r. 1773 zrušena.^{7/} Tento předpoklad však vylučuje dochovaný písemný materiál, na němž otisky pečeti del přicházejí, a kromě toho přechází bez povšimnutí velkou změnu ve vývoji university. Počátkem 50. let 18. stol. totiž Marie Terezie zřídila na universitě zcela nové úřady - studijní direktoriáty, na něž přešlo téměř veškeré rozhodování. Staré fakulty přestaly v dřívějším slova smyslu existovat a změnily se v doktorská kolegia.^{8/} Je pochopitelné, že nové úřady, které university cele ovládaly, potřebovaly nová pečeti dla. Těch se jim dostalo, ale byla to už pečeti dla novodobá, malých rozměrů, jež měla v pečeti dním poli toliko císařský znak jako jiné státní úřady, a prvky, které by byly jakkoliv charakterisovaly university byly z nich vypuštěny.^{9/} Stará jesuitská pečeti dla čtyř fakult však zrušena nebyla, nýbrž bylo jich užíváno i nadále,^{10/} ovšem jenom v záležitostech doktorských sborů, které, jsouce nazývány po starém způsobu i nadále fakultami, nemusily měnit ani jejich legendy.

6/ O pečeti rektorské srov. u Vojtíška str. 95 a tab. I.

7/ Tamže str. 110.

8/ V.V.Tomek, Geschichte der Prager Universität str. 321 a další, nověji V. Vaněček, Kapitoly o právních dějinách university Karlovy. Praha 1946, zejména str. 55 a další.

9/ Ve sbírce pečeti del archivu university Karlovy je několik takových typářů zachováno.

10/ Několik málo dokladů pro užití těchto pečeti je až z 80. a 90. let 18. stol., ale už v 50. letech se objevují pečeti studijních direktoriátů.
/Arch. univ. Karlovy sig. B 65./

Jiří S v o b o d a:

K VÝROBNÍM VZTAHŮM V ČESKÉM ŽELEZÁŘSTVÍ V 17. a 18. STOLETÍ.

Úkolem této stati je podat stručný přehled výrobních vztahů v hamrech na panství rychmburském v 17. a 18. století a zjistit některé z příčin, jež náná-
značený vývoj výrobních poměrů ovlivňovaly.

První stručná zpráva o hamrech na Rychmbursku v obci Přerostle se datuje r. 1485; neobsahuje však žádných bližších podrobností.^{1/} Zápisy ze 16. století v městských knihách hlineckých přinášejí sice smlouvy, jež byly uzavírány při prodeji dvou zdejších hamrů, v Přerostlém a nad Hlinskem, avšak ani z těchto zpráv nelze zjistit přesný stav výrobních vztahů.^{2/} Zdá se však, že se zde v poslední čtvrtině 16. stol. dodržovalo i na hamrech sněmovní usnesení z r. 1575,^{3/} zaručující pracovníkům v dolech osobní svobodu a majitelům dolů plná vlastnická práva. Nasvědčuje tomu podání stížností hamerníkem z Přerostlé, když se na začátku 17. stol. pokoušel pán dominia, Jan Sobek z Kornic a na Trhové Kamenici, nedodržovat toto usnesení stavů.^{4/}

Rychmburská vrchnost se tehdy pokusila porušit dědická práva majitelů hamrů. Když zemřel bez přímých dědiců Jan Polnický, kterému patřil hamr v Přerostlém, zmocnila se její všeho ostatního majetku Polnického a hamr prodala za 600 kop míš. strýci zemřelého hamerníka Kašparu Polnickému. Tento pokus feudální vrchnosti o násilné uchvácení svobodného hamru byl však ještě předčasný. Jan sobek z Kornic a na Trhové Kamenici musel v r. 1613 s poukazem na existující sněmovní usnesení vrátit peníze a zdarma odevzdat hamr zákonitým dědicům Kašparu Polnickému a Jiříkovi Hoškovi. Zároveň obě strany uzavřely smlouvu, v níž se upravovaly vlastnické a výrobní poměry v železárně.^{5/}

Feudální vrchnosti se přiznávalo vrchní vlastnictví nad hamrem. V případě, že by jeho majitel zemřel bezdětný, připadala polovina podniku šlechtě, a po smrti manželky i druhá polovina. Smlouva tak stanovila pro budoucnost

1/ Srov. Karel V. Adámek, Hamry a hutě železné na Hlinecku. Zprávy museu okresu hlineckého V., 1917. str. 5.

2/ Tamtéž, str. 6 - 26.

3/ Srov. Sněmy české IV, 1886, str. 280, 281.

4/ Karel V. Adámek, l.c., str. 3 a 4; srov. též pozn. č. 5.

5/ Smlouvu otiskl K.V. Adámek ve studii Desátá zápisní kniha města Hlinska, Památky XXIII, str. 175 n.

pravý opak právě uplatněné praxe. Ve vlastních výrobních vztazích se však feudální práva téměř neprojevovala. Majitel hamrů i jeho rodiní příslušníci byli svobodnými lidmi, zbavenými nevolnictví a poddanství. Vrchnosti platili ročně 15 kop m. a odevzdávali 2 radlice a 2 krojidla. Za tento poplatek dostali právo těžit na rychmburském panství železnou rudu a vyrábět železo. Osobní svoboda se přiznávala i všem ostatním pracovníkům v hamrech, pokud nepocházeli přímo z rychmburského panství. Tato norma tedy naznačuje, že na zdejších hamrech tehdy existovaly i kapitalistické výrobní vztahy.

Prvé změny nastaly již v r. 1639, kdy se vrchnost přece jen zmocnila hamru v Přerostlém. Hrabě Matyáš Ferdinand František Berka uzavřel s hamerníkem Václavem Fiklovským kupní smlouvu znějící na 2.400 kop. m., z níž však téměř 2000 kop nebylo nikdy zaplacené. Tentokrát vrchnost hamr neprodávala, ale začala v něm podnikat ve své vlastní režii.^{6/} V železárnách zaměstnávala především své poddané, avšak až do začátku dvacátých let 18. stol., kdy již na panství nebyly jiné hamry než vrchnostenské, pracovaly zde i osobně svobodné pracovní síly.

V r. 1720 se v železárnách již setkáváme se třemi rozdílnými kategoriemi pracovníků, které se od sebe naprosto lišily rozdílnými výrobními vztahy. Osobně svobodným byl v této již jen jeden zaměstnanec, mistr u vysoké pece Mates Sies. Všichni ostatní byli nevolníky. Práce hamerníků, pracovníků při vysokých pecích, horníků a uhlířů však nebyla výkonem feudální povinnosti. Ně kterým ovšem vrchnost strhávala urbariální dávky ze mzdy. Vcelku je možno práci těchto zaměstnanců charakterisovat jako svobodnou práci námezdní, omezenou existujícím nevolnictvím, t.j. především určitým malým trhem pracovních sil, který tvořilo rychmburské panství. Třetí kategorie pracovníků se na práci v železárnách podílela jen nepřímě, tvořily ji nevolníci, kteří zpracovávali a přiváželi k mlířům palivové dřevo. Jejich práce, za kterou dostávali nízkou mzdu, byla feudální povinností.^{7/}

Po r. 1720 již nebyly ve zdejší železárně zaměstnány žádné osobně svobod-

6/ Kupní smlouvu otiskl K.V.Adámek v práci Hamry a hutě železné na Hlinecku, str. 28.

7/ Viz pozn. č.17. - 23.

Údaje o Siesovi uvádí K.V.Adámek, Hamry a hutě železné, str.35.

né pracovní síly, ale jenom nevolníci. Změny ve výrobních vztazích probíhaly zde v úzké souvislosti se změnami ve vlastnických poměrech. Zůstává však otázka, proč se feudální vrchnost zmocnila hamrů, aby v nich vyráběla ve vlastní režii a proč postupně znevolnila pracovní síly, aniž by ovšem od základní části přímých výrobců požadovala práci jako robotní povinnost.

Jednou z cest k řešení tohoto problému, který v různých obměnách vystává při objasňování příčin rozvoje celého manufakturního podnikání v režii feudálů, je zjištění, co přinášela vrchnosti tato průmyslová výroba sama o sobě i v poměru k ostatním odvětvím jejího hospodaření. Všimněme si situace v letech 1717 - 1728, t.j. v období, kdy byl vývoj výrobních vztahů z hlediska šlechty dokončen.^{8/}

Rychmburské panství, jehož majitelem byl v letech 1717/28 nejdříve Václav Norbert Oktavián ze Vchynic, později hrabě Štěpán Kinský, tvořilo koncem 30. let 18. století 55 vesnic a 2 městečka s 2.457 rodinami poddaných, z nichž nejméně 1.436, t.j. 58,0% bylo bezzemky.^{9/} Málo úrodné vysoko položené půdy nedovolovaly šlechtě podstatněji rozvinout obilnářskou výrobu a udělat tak ze zemědělství základnu režijního hospodaření. Na panství bylo tehdy sice devět dvorů, avšak jejich produkce nestačila ani potřebám vrchnosti a jejího hospodaření, takže jen výdaje na nákup obilí přesahovaly ve dvacátých letech 18. stol. několikrát všechny finanční příjmy z rostlinné a živočišné výroby na dvo-
rech. Hlavním zdrojem vrchnostenských důchodů z panství, které se v letech 1717, 1719, 1724, 1726 a 1728 pohybovaly ročně mezi 5.000 až 18.000 zl. /průměr 12.321 zl./, se staly přímé peněžní dávky nevolníků /průměrně ročně 3.851 zl., t.j. 31,3 % ze všech průměrných ročních důchodů uvedeného období/ a výroba a prodej piva /okolo 5.000 zl. ročního čistého zisku, t.j. asi 40% celkového úhrnu/. Robotních povinností nevolníků, pokud nebyly relucovány, i volných pracovních sil bezzemků využívala pak vrchnost v několika průmyslových podnicích, z nichž nejvýznamější byly plátenická manufaktura a železárna.^{10/}

Plátenická manufaktura měla charakter rozptýlené manufaktury. Vrchnost

8/ Pro ostatní léta jsou archivní prameny dosud nesrovnány.

9/ Počet obyvatelstva podle stavu k r. 1738. Srov. "Na rok Páně 1738... popsání všech lidí poddaných a usedlých i neusedlých... na Štěpána Viléma hr. Kinského... panství rychmburského. Státní archiv Praha, fond Rychmburk.

10/ Podle hlavních finančních účtů z uvedených let. SA Litomyšl, fond Rychmburk /dále jen SA L. f. R./, karton Hlavní finanční účty.

kupovala surovinu, len, buď na jarmarku v Hlinsku nebo ponejvíce přímo od svých nevolníků. Lněnou přízí odevzdávala nevolným tkalcům, kteří ji za mzdu tkali. Hotové plátno potom prodávali zámeční úředníci obchodníkům v Praze nebo ještě častěji obchodníkům s plátnem z řad vlastních nevolníků. Při takovéto organizaci výroby plátna docilovala vrchnost s velmi malým risikem bez značnější námahy dosti vysokých příjmů, které rostly i tím, že zcela odpadala vydání na výrobní zařízení a jakékoliv jiné investice. Celkový čistý příjem z této manufaktury činil v r. 1717 více než 1.500 zl., v hospodářském roce 1724 pak již převyšoval 2.000 zl.^{11/}

Ještě vyšších zisků docilovala tehdy šlechta z železářny. V letech 1717 - 1728^{12/} ji tvořily dvě vysoké pece, v Pusté Kamenici /od r.1723, před tím se pracovalo ve vysoké peci v Hamrech/ a ve Svratce, a tři kovací hamry, které byly umístěny při vysokých pecích a v Křižánkách. Surovinu dodávalo sedm železnorudných dolů, v Pusté Kamenici, za Pustou Kamenicí za Prutem, v Občinách za Svratkou, v Novém Studenci, v krounském lese na Blatech, v lese u Svratouchu a pod Chlumem na panství chrasteckém.^{13/}

V letech 1719 až 1728 se ve vysokých pecích vytavilo průměrně ročně 1.955 centnýřů surového železa, z něhož větší část rozkovávali hamerníci v železo kujné, menší část pak byla hned při vysokých pecích lita do hliněných forem nebo do písku. Z litého železa se vyráběly především vodovodní trubky, moždíře a kotla. Kujné železo se buď dále již nezpracovávalo, nebo bylo rozkováváno na plech /hlavně pro potřeby vodních pil/, na hřebíky a byly tu činěny i pokusy s výrobou drátů. Tyto železné výrobky byly prodávány hlavně do Německého Brodu, Chocně, Litomyšle a Prahy.^{14/}

Práce na dolech i hamrech byla primitivní. V dolech se používalo jen nosatců, lopat, klínů, sochorů, železných palic, špicí, dlát a želízek.^{15/} Ze šachet, které zde nebyly hlubší než 20 m, se vytahovala ruda na povrch v neckách provazy. Spodní voda se pravděpodobně s počátku z dolů vůbec neodstraňovala a důl musel být proto brzy opuštěn. Později, v polovině dvacátých let, se

11/ Srov. hlavní finanční účty z let 1717,1724,1728.Tamtéž.

12/ Pro studium železářství na Rychmbursku se ve SA v Litomyšli zachovaly prameny jenom pro toto období.

13. Účetní přílohy č. 11/1721 - I.,č.11-1721-II.,č.5/1724 - I., karton Hamry - Účetní přílohy;dále hlavní finanční účty 1726, karton Hlavní finanční účty SA L.f.R

14/ Podle hamerských účtů z uvedených let. SA L.f.R., karton Účty hamrů.

15/ Inventář hamrů z r. 1719. SA L.f.R., karton Inventáře hamrů.

voda z dolů již pumpovala.^{16/} Nízká technika dolování bránila sice rozvoji zdejšího hornictví, avšak celková produkce těžené rudy nebyla přes to malá. V roce 1726 /1.X.1725 - 30.IX.1726/ byly v provozu čtyři doly, z nichž se celkem vytěžilo 13.648 měr železné rudy, t.j. přibližně 632 m³. 17/

Vysoké peci se pravděpodobně nelišily podstatně od obvyklých tehdejších typů používaných na Českomoravské vysočině. Pustokamenická vysoká pec produkovala v prvním čtvrtletí r. 1726, kdy pracovala bez přerušování, 380 centnýřů surového železa, které vytavila z 1.722 měr rudy. Ročně tedy mohla vyrábět 1.500 centn. surového železa, při čemž na jeden centnýř se spotřebovalo přibližně 1/5 až 1/4 m³ rudy.^{18/}

Kromě dolů, vysokých pecí a kovacíh hamrů tvořila nedílnou součást železáren i výroba dřevěného uhlí. V r. 1718 pracovalo zde 5 uhlířů, kteří se svými pomocníky napálili celkem 3.621 1/2 koše uhlí ze 7.243 sáhů dřeva, zpracovaného před tím na robotách nevolníky ze 43 vsí panství.^{19/}

Celkem v letech 1718 - 1728 pracovalo na rychmburských železárnách:

havířů	15 až 27,	20/
uhlířů	5 až 15,	21/
hamerníků	14	22/
při vysokých pecích	12,	23/

- 16/ Srov. "Rejstřík na všelijaká vydání", účetní příloha č.5/1724 - I.; Účet nákladů od dělání štoly při rudě za Svratkou", účetní příloha č. 21/1725 - I., č.12/1721 - II.; č. 12/1721 - I; SA L.f.R., kartony Účetní přílohy k hlavním finančním účtům.
17. "Rejstřík bergmanský", účetní příloha č. 23/1726 - I.SA L.f.R., karton Účetní přílohy k hlavním finančním účtům. Jedna míra rudy se rovnala třem věrtelům vrchovaté míry pražské. Srov. účetní přílohy č. 11/1721 - I., tamtéž.
- 18/ Hamerské účty z r. 1726. SA L.f.R., karton Účty hamrů.
- 19/ "Rejstřík oučetní s Karlem Vandrovem z r. 1728", účetní příloha č. 18/1718. SA L.f.R., karton Účetní přílohy. Účetní rejstříky s uhlíři z r. 1718, účetní příloha č.14.,15,16,17/1718. Tamtéž.
- 20/ "Specifikace vydaného platu bergmanům"; účetní přílohy č. 10 a 11/1718. SA L.f.R., karton Účetní přílohy.
- 21/ "Měsíční cedule hamerská" za říjen 1719. SA L.f.R., karton Měsíční cedule. Účetní rejstříky s uhlíři z r. 1719. Účetní příloha č.21/1719 - I. SA L.f.R., karton Účetní přílohy. Viz též pozn.č.19.
- 22/ "Rejstřík účetní s hamerníky": účetní příloha č. 4/1725-I.č.14/1726 - I., č.4/1724-II, SA L.f.R., kartony Účetní přílohy.
- 23/ Účty hamrů panství rychmburského z r. 1719. SA L.f.R.,karton Účty hamrů.

kovář 1 24/
 písař 1 23/

Celkem 48 až 70 námezdních zaměstnanců.

Čas od času pracovali zde, hlavně na různých opravách, i kameníci, tesaři, zedníci, mlynáři a nádeníci. Na výrobě se dále podílelo snad několik set robotníků, kteří káceli palivové dřevo a přiváželi je k milířům.

V železárnách na Rychmbursku, jež byly v této době koncentrovanou manufakturou, se v letech 1719, 1726, 1727 a 1728 docílovalo průměrně ročně 3.661 zl. čistého zisku, t. j. 29.7% k celkovým průměrným ročním příjmům z panství z let 1717, 1719, 1724, 1726, 1728. Na jednoho nevolníka připadalo v uvedených letech 5 zl. důchodu z celého dominia. Naproti tomu na jednoho stálého zaměstnance železárny připadalo v letech 1719, 1726, 1727 a 1728 přibližně 52 zl. 18 kr. čistého příjmu, při čemž tito zaměstnanci vykonávali ještě obvyklé feudální povinnosti. ^{25/}

Výnosnost železářské výroby na rychmburském panství na začátku 18. stol. však dokládá i rozbor ceny vyrobeného zboží. Tak v r. 1719 celková cena výrobků vysokých pecí a hamrů činila 7.476 zl. Z toho připadalo na mzdy 4.059 zl. /54.3%/, na ostatní vydání /nákup surovin, opravy, údržbu a pod./ 181 zl. /2.6%/, na čistý zisk 3.236 zl. /43,1%/ ^{26/}. Míra zisku činí tedy 76%, míra vykořisťování 80%. Výhodnost tohoto podnikání vyplývá ještě lépe ze srovnání ceny nově vybudovaných vysokých pecí s dosaženým jednorocním ziskem. Vysoká pec v Pusté Kamenici stála vrchnost v r. 1723 221 zl. a 8 centnýřů železa, celkem tedy v penězích 270 zl. ^{27/} Cena nejdůležitější části rychmburských železáren, dvou vysokých pecí, tedy činila - bez ohledu na opotřebování - pouhou šestinu průměrného jednorocního čistého zisku.

Zdá se tedy, že jednou z hlavních příčin, proč se na Rychmbursku vrchnost zmocnila železáren a rozvíjela zde výrobu, byla značná její finanční

24/ "Rejstřík s Janem Tůmou, kovářem hamerským. Účetní příloha č. 28/1728 - I. SA L.f.R., kartony Účetní přílohy.

25/ Podle pramenů uvedených v pozn. č. 9, 10, 14.

26/ Účty hamrů z r. 1719. SA L.f.R., karton Účty hamrů.

27/ Účet za vystavení nové vysoké pece v Pusté Kamenici. Účetní příloha č. 4/1723; SA L.f.R., kartony Účetní přílohy.

výhodnost. Rozvoj železářství závisel ovšem i na jiných okolnostech. Značnou, často rozhodující úlohu hrála i možnost odbytu, rozmach výroby železa v okolí a konkurence. Sledování těchto otázek na Českomoravské vysočině však přesahuje rámec této práce.^{28/} Použití nevolných námezdných pracovníků, které bylo umožněno značným počtem bezzemků žijících na panství, zajišťovalo pak stálý dostatek pracovních sil. Práce v železárnách vyžadovala ovšem i jisté kvalifikace, značné odpovědnosti, intensity a proto i zájmu, což znemožňovalo zaměstnávat v přímé výrobě robotníky.

o o o

Jedním z dílčích problémů při studiu dějin rozvoje průmyslové výroby v období sklonku feudalismu a začínajícího kapitalismu je zjištění, zda rozmach průmyslového podnikání přinesl pracujícím zlepšení jejich sociálního postavení. Odpověď na tuto otázku možno podat především na základě rozboru mezd.

Ve dvacátých letech 18. století platila rychmburská vrchnost nádeníkům, čeledínům a děvečkám, pracujícím v zemědělství, za jeden den práce tyto mzdy:

R.1726 nádeníkovi za práci na poli bez jídla 8 kr.

R. 1728 děvečce nebo čeledínovi na dvorech kromě jídla
1.2 kr. ^{29/}

V železárnách rychmburského panství dostávali pracovníci tyto mzdy: ^{30/}

28/ Přehled literatury o dějinách hornictví a hutnictví na Českomoravské vysočině je v pracích: Jan Kořan, Přehledné dějiny československého hornictví I., Praha 1955, str.115-122, zvl. str.116. Vladislav Čech, O starých dolech na stříbrnou rudu mezi Jihlavou a Pelhřimovem na Českomoravské vysočině, Sborník Ústř. úst. geolog. XIX, 1952, str. 77 n. Metoděj Zemek, Vývoj železářství na Českomoravské vysočině 1352 - 1952. Jan Kořan, Staré železářství, Praha 1946, str. 249 až 254. /Na přehledné mapě železáren z 16. až 18. stol. na str. 246 železářny na Rychmbursku zaznamenány nejsou. /

29/ Podle hlavních finančních účtů, srov. pozn. č. 10.

30/ Vypočítáno z pramenů uvedených v pozn. č. 17 až 23.

Rok:	Druh práce:	Denní mzda za ne- úkolovanou práci:	Ú k o l o v á m z d a:			Poznámka:
					Dosažené průměrná denní mzda při této normě:	
1719	Písař	9,5				
1719	Vysoké pece: mistr: ostatní:	22,5 13,0	Slévání 1 centnýře železa	9		Jiné úkolové mzdy na tomto pracovišti nebyly.
1724/5	Hamerníci:		Kování 1 centnýře železa	36	7,9 /8,5/	
1718 1721 1724	Horníci: nejčastěji	12 10 8 5	Vytážení 1 míry /3 věrt.pr. míry/	3 2,5		Od r. 1724 s všeobecně pracovalo za úkolovou mzdu
1718 1719	Uhlíři:		Pálení jednoho koše uhlí	11 8	18,6	Pracovali jen na úkolovou mzdu
1718 až 1726	Robotníci- dřevaři:		Zpracování 1 sáhu dřeva	4		
1725 1725 1726	Pomocné práce: Chalupníci: Zedníci: Podd. tesaři	7 18 6	Hloubení štoly pro odpad vody			

Výše mezd je uvedena v kre

Mzdy kvalifikovaných pracovníků byly tedy v železářské manufaktuře podstatně vyšší než mzdy nekvalifikovaných zemědělských dělníků. Nekvalifikovaní si

i v železárně průměrně přibližně stejně jako pracovníci v zemědělství, máme-li, že mzdy nádeníků, pracujících u sedláků, byly stejně vysoké jaky, které platila vrchnost. Hutnictví však znamenalo rozšíření pracovních příležitostí a v poměru k práci zemědělské i stabilnější výdělků. Přeměna v tom přinesla toto průmyslové podnikání alespoň částečné zlepšení úrovně nevolníků, zvláště bezzemků.

Novotný:

NĚKOLIK POZNÁMEK K PROBLEMATICE NAŠICH MANUFAKTUR 18. STOL.

Při studiu onoho složitého a mnohotvárného období, kdy se u nás rodil kapitalistický společenský řád, je historik postaven před celou řadu metodických problémů. V těchto stručných poznámkách bych chtěl upozornit na některé z nich, o nichž se domnívám, že si v první řadě zaslouží hlubšího rozpracování abychom mohli správněji chápat charakter a význam koncentrovaných manu-
r u nás v 18. stol.

Historické období, v němž průmyslová výroba v některých odvětvích dospě-
řmy koncentrované manufaktury, bývá v literatuře označováno jako "manu-
rní období".^{1/} Zásady jeho datování se však značně rozcházejí. Někteří
řikové na př. jsou ochotni přiznat jeho počátek již tehdy, když se spo-
ky objevují první podniky manufakturního typu.^{2/} Zde je však plně na
lidové přísloví, že "jedna vlašťovka jaro nedělá" a proto také tyto
manufaktury je nutno pokládat spíše jen za výjimky než za jev, který
hl charakterisovat nové období jako "manufakturní". I když snad připustí-
e tento název má jisté oprávnění pro období, kdy je manufakturní výroba již
řena, přesto je jeho užití pro označení celého úseku našich národních dě-

v. na př. N. Rubinštejn, O manufakturnom periode ruskoj promyšlennosti
skladyvanii kapitalističeskogo uklada v Rossii XVIII veka, Voprosy isto-
i 1947, č. 12; A. Klíma, Manufakturní období v Čechách, Praha 1955 a j.

k datuje jeho počátek na př. B. Jakovlev, Voznikovenie i etapy razvitija
pitalističeskogo uklada v Rossii, V. i. 1950, č. 9, str. 102; podobně i A.
iesz, Manufaktury na Slovensku v XVIII. storočí, Naša veda I, 1954,
r. 79

jin dosti problematické. Proti jeho oprávněnosti mluví dva důvody:

1. Manufakturní stadium nezačíná v jednotlivých odvětvích průmyslové výroby stejně a trvá různě dlouho. V železářství, sklářství, mincovnictví a ve výrobě papíru můžeme mluvit o manufakturním stadiu výroby již v 16. stol., v jiných průmyslových odvětvích manufakturní výroba převládá ještě hluboko v 19. stol. /na př. v plátenictví/.
2. Manufaktura pro svou technickou omezenost nikdy nemohla ovládnout výrobu v celospolečenském měřítku, protože to byla jen "... architektonická ozdoba na ekonomické budově, jejímž širokým základem bylo městské řemeslo a venkovský domácí průmysl."^{3/} V některých výrobních odvětvích manufakturní výroba naprosto převládala /železářství/, v jiných vedle četných soustředěných manufaktur existovala i vyspělá cechovní výroba /soukenictví/, některá odvětví však setrvala na stadiu domácí výroby /výroba dřevěných předmětů, knoflíkářství a j./.

Domnívám se proto, že je správnější užívat pojmu "manufakturní období" jen pro označení manufakturního stadia výroby v jednotlivých konkrétních průmyslových odvětvích a nikoliv v celonárodním měřítku.

Dosavadní práce o našich manufakturách jsou svým pojetím stále ještě poplatny historiografii buržoasní epochy, která považovala textilní podniky, jež u nás vznikly na přelomu 17. a 18. století, za první koncentrované manufaktury v Čechách /Osek 1697 a 1707, Plánice 1710, Horní Litvínov 1715/.^{4/} Zdá se však, že tento názor není správný. První koncentrované manufaktury u nás je třeba hledat v jiných průmyslových odvětvích než v textilní výrobě - zejména v železářství, sklářství a ve výrobě papíru. S tohoto hlediska bude nyní nutno zkoumat sklárny, železné hamry a hutě, papírny a ostatní průmyslové podniky 16. a 17. století, které vyráběly na základě dělby práce a pomocí námezdnic pracovních sil a zásobovaly svými výrobky širší trh. Za dnešního stavu znalostí těchto podniků je stěží možno dát uspokojivou odpověď, neboť starší historiografie při jejich studiu zaměřovala svou pozornost zcela jiným směrem. Z toho, co však víme na př. o papírnách, je zřejmé, že šlo o soustředěné výrobny s pomocným technickým zařízením, v nichž pracovalo několik kategorií svobodných námezdnic pracovních sil.^{5/}

3/ K. Marx, Kapitál, sv. I, Praha 1953, str. 396.

4/ Srv. nejnověji A. Klíma, c.d. str. 214 n.

5/ F. Zuman, Knížka o papíru, Praha 1947, str. 25n.

Také ve výrobě mincí pozorujeme v 16. stol. některé rysy, charakteristické pro koncentrovanou manufakturu, i když mincovnictví již svou povahou bylo výrobním odvětvím zcela výjimečným. Kutnohorská mincovna po výrobně technické stránce měla již na přelomu 15. a 16. stol. povahu plně rozvíjené koncentrované manufaktury se 150 - 200 zaměstnanci, s níž byly výrobně spjaty stovky dalších samostatných řemeslníků i námezdních dělníků, kteří mincovně dodávali potřebné suroviny a výrobní nástroje.^{6/} Vyspělá manufakturní kooperace v této mincovně však byla spojena s výrobními vztahy zvláštního charakteru, jak je zřejmé zejména ze složitého systému děleného vlastnictví výrobních prostředků, jež je typickým jevem feudální ekonomiky. V nových královských mincovnách v Jáchymově, v Praze a později i v Českých Budějovicích se však s tímto úkazem už nesetkáváme - postavení námezdních zaměstnanců těchto podniků se již v podstatě neliší od postavení dělníků v koncentrovaných manufakturách pozdějšího období.^{7/} Podobně i u železných hamrů v 16. stol. zjišťujeme svobodné pracovní síly a manufakturní kooperaci: pracovali zde puchýři, kulšitr, haur, dýmač, šmelcíř, a ještě několik dalších "dílních dělníků".^{8/}

Všechna tato výrobní odvětví stála mimo cechovní organizaci řemeslné výroby, avšak i v textilu dochází již v této době k prvním pokusům o koncentrovanou výrobu většího rozsahu mimo tradiční cechovní rámec. R.1563 totiž jakýsi Genion požádal císaře o privilegium ke zřízení velkovýroby barchetu a pruhovaného plátna v pražském Karolinu.^{9/} Není sice známo, zda onen podnikatel žádané privilegium dostal a zda výrobu skutečně zavedl, ale i tak je to zajímavý doklad nových nefeudálních tendencí v ekonomice 16. stol.

Hypothese, že některá výrobní odvětví dosáhla manufakturního stadia výroby již v 16. století, se zdá dosti oprávněnou. Je však jasné, že její dokázání bude heuristicky značně obtížné pro nedostatek materiálu a jeho zlomkovitost. Máme-li však získat správnější obraz o počátcích kapitalistické výroby u nás, o její první, zárodečné etapě, bude jistě nutno zaměřit pozornost i tímto směrem.

Řada našich koncentrovaných manufaktur v 18. stol. byla ve vlastnictví

6/ V. Husa, Výrobní vztahy v českém mincovnictví v 15. a 16. století, Numismatický sborník II, 1955, str. 94.

7/ Tamtéž, str. 87.

8/ J. Kořan, Staré české železářství, Praha 1946, str. 62-63.

9/ J. Nožička, Z počátků našeho textilního průmyslu, Obzor národohospodářský 47, 1947-1948, str. 22.

feudálů. Obrážela se nějak feudální povaha majitelů těchto podniků na charakteru práce v nich? Ještě L. Schlesinger soudil, že v hornolitvínovské soukenické manufaktuře pracovali poddaní v rámci své robotní povinnosti,^{10/} ale jeho mylnou domněnku vyvrátil již J. Richter.^{11/} Textilní výroba, zejména však výroba vlnářská, již pro svou složitost vyžadovala kvalifikovanou práci, proto při ní nemohlo být užíváno robotní práce poddaných. Na př. v osecké klášterní cajkářské manufaktuře se s robotou nesetkáváme ani ve vlastním výrobním procesu, ani u různých pomocných a doplňkových prací, jako byl dovoz vlny, odvoz výrobků do pražského skladu a do odbytišť nebo štípání dříví pro manufakturu. Za všechny pracovní úkony se v oseckém cajkářském podniku platila mzda.^{12/} Jinak tomu ovšem bylo ve šlechtických železářských manufakturách, kde různé pomocné práce mimo vlastní výrobní proces vykonávali poddaní jako svou robotní povinnost: na zbirožském panství sedláci forovali k železným hutím dříví a chalupníci si v hutích odpracovávali ruční robotu s kolečkem.^{13/}

V postavení poddanských zaměstnanců šlechtických manufaktur se proplétaly dva protikladné výrobní vztahy - kapitalistický a feudální, neboť s hlediska vrchnosti jako feudálního vlastníka půdy byli tito dělníci pokládáni za domkáře a podruhy, a jako takoví byli své vrchnosti povinni robotou. Některé doklady svědčí pro to, že tato robotu na nich byla skutečně vyžadována. Jak vyplývá ze zajímavé petice tkalců osecké klášterní manufaktury z r. 1782, konali tito tkalci pro klášterní vrchnost také robotu, jež jim byla dočasně zrušena, ale později opět obnovena.^{14/} Podobně i rudní horníci při hutích na zbirožském panství pracovali sice za mzdu, ale pokud byli tamními poddanými, bylo jim z ní sráženo 13 dní povinné pěší roboty ročně.^{15/} Tvrzení o dvojitě vykořisťování vznikajícího proletariátu není tedy "lákavým výkladem, kterého se bude nutno vzdát", jak píše V. Urfus,^{16/} nýbrž skutečností, která bude ji-

11/ J. Richter, *Materialien zur Geschichte der Duxer Manufaktur*, MVGDB 71, 1933, str. 145.

12/ Srv. mou dipl. práci *Klášterní manufaktura v Oseku v 18. století*, Praha 1956, str. 91.

13/ Doklady o tom jsou v registratuře ředitelství báňských statků na Zbiroze - SÚA /býv. Archiv země České/ - srv. M. Volf, *Naše dělnické hnutí v minulosti*, Praha 1947, str. 26.

14/ Srv. mou cit. dipl. práci, str. 93.

15/ M. Volf, c.d. str. 26.

16/ V. Urfus, *O právní úpravě manufakturní výroby u nás v 18. století*, Právněhistorické studie I, 1955, str. 149.

stě potvrzena ještě mnoha dalšími doklady.

Neznáme dosud případ, že by se v některé koncentrované šlechtické textilní manufaktuře u nás vyrábělo jinak než pomocí námezdní práce. Práce za mzdu hraje nesporně významnou úlohu při zrodu nových kapitalistických výrobních vztahů, ale nemůže být směrodatným ukazatelem rozkladu starého nevolnického systému.^{17/} Mnohem důležitější je skutečnost, zda již dochází k prodeji svobodné pracovní síly, proto je třeba zkoumat úlohu a význam mzdy v souvislosti s otázkou mimoekonomického přinucení. S tohoto hlediska je možno rozdělit zaměstnance šlechtických manufaktur ve dvě hlavní skupiny:

1. svobodní pracovníci,
2. místní poddaní.

Ke svobodným pracovním silám patřil zpravidla "faktor", t. j. dílovedoucí, a cizí dělníci, čas od času zaměstnávání v podniku. Tito lidé prodávali svou pracovní sílu svobodně a mohli po uplynutí smlouvy kdykoliv odejít, proto pracovní poměr mezi nimi a vrchností-majitelem manufaktury byl kapitalistickým vztahem. Druhou, daleko početnější skupinou dělnictva byli místní poddaní, jež však nelze kvalifikovat jako skutečně volné pracovní síly. Protože manufakturní podnikatel byl zároveň feudální vrchností, poddanští dělníci podléhali jurisdikci svého zaměstnavatele a mocenskému násilí jeho patrimoniálního aparátu. Mnozí šlechtičtí podnikatelé si ryze feudálními metodami zajišťovali ze svých poddaných dělníky pro manufakturu, jak vyplývá na př. z přípisu oseekého kláštera z r. 1748: "... daher man die zum Kloster gehörigen Unterhanern lerere lasset, umb damit man solche beständig haben kan."^{18/} Známe i případy, kdy vrchnosti nutily své poddané k práci pro určitého manufakturního podnikatele nebo přímo prodávaly jejich pracovní síly textilním manufakturám. Tak na př. baron Koch, majitel panství Červené Pečky, posílal pracovat poddanské sirotky do císařské textilní manufaktury v Kutné Hoře.^{19/}

17/ Srv. nejnověji Č.G.Volodarskaja, Pechod k volnému a jomnému trudu na pervoj ruskoj bumagoprjadilně, Voprosy istorii 1955, č. 11, str. 80. - Úlohu námezdní práce poddaných v manufakturách přecenuje A.Klíma, při čemž zcela opomíjí otázku mimoekonomického přinucení - A.Klíma, Manufakturní období v Čechách, Praha 1955.

18/ Cit. dipl. práce, str. 92.

19/ M.V., Odvod dětí do továren, Dělnická osvěta XIX, 1933, str. 352.

I když mimoekonomické přinucení často nenabývalo tak hrubých a nezastřených forem jako na př. v harrachovské plátenické manufaktuře v Janovicích na severní Moravě,^{20/} přece jen před r. 1781 v řadě šlechtických podniků existovalo a je s ním nutno počítat.^{21/} Postihovalo ovšem jen místní poddané, zaměstnané ve vrchnostenské manufaktuře, na rozdíl na př. od obdobných podniků v Polsku, kde mnohdy i pro svobodné pracovníky přijetí práce ve šlechtické manufaktuře znamenalo vstup pod magnátovu jurisdikci ve feudálním slova smyslu, takže svobodný dělník se tím často měnil v poddaného.^{22/}

Výrobní poměry v našich šlechtických manufakturách v 18. stol. nelze označit za rozvíjející kapitalistické výrobní vztahy, neboť poddaní, kteří v nich pracovali jako námezdní zaměstnanci, nebyli plně svobodnými pracovními silami v kapitalistickém smyslu - v jejich pracovním poměru hrálo jistou úlohu i mimoekonomické přinucení. V námezdní práci poddaných v těchto manufakturách existovaly nové výrobní vztahy teprve ve své zárodečné formě, i když podle některých vnějších znaků by se zdálo, že jde již o kapitalistické podniky. Také osobně svobodní dělníci byli různými právními nařízeními mimoekonomicky připoutáváni trvaleji k manufaktuře /propouštěcí listy a pod./ a bylo jim tak bráněno ve svobodném odchodu. President dvorské komory hrabě L. Kollowrat proto charakterisoval postavení manufakturního dělníka, který byl často proti své vůli donucen setrvať v podniku, jako "eine Art der Sklaverey".^{23/}

Poměrně značný vliv feudálů v počátcích kapitalistického průmyslového podnikání u nás v 18. století se obrazel i v ekonomice tohoto údobí, kde se projevovav nejruznějšími formami symbiosy starých feudálních a nových kapitalistických výrobních vztahů. Jak upozorňuje W.Kula, právě bohatství těchto přechodných forem je charakteristickým znakem mechanismu přechodu od feudalismu ke kapitalismu v opožděných zemích na rozdíl od kapitalisticky pokročilejších zemí západních. Opustit apriorní schemata a zkoumat tyto jednotlivé přechodné formy, to je, domnívám se, první předpoklad pro studium složité problematiky našich manufaktur.

20/ F. Mainuš, První manufaktury na Moravě, ČMM 73, 1954, str. 62.

21/ Řadu dokladů o existenci mimoekonomického přinucení snesl ve své práci A. Klíma, avšak přešel je bez jakéhokoliv povšimnutí, srv. A. Klíma, c.d. str. 223-224, 318, 354, 375, 376, 379.

22/ W.Kula, Początki układu kapitalistycznego w Polsce XVIII Wieku, Przegląd Historyczny XLII, 1951, str. 66-67.

23/ K.Přibram, Geschichte der österreichischen Gewerbepolitik von 1740 bis 1860, sv. I, Leipzig 1907, str. 234-235.

Jaroslav Kašpar:

KRONIKÁŘSKÉ ZPRÁVY O NEVOLNICKÉM POVSTÁNÍ NA ŽELEZNOBRODSKU r.1775.

Důležitým, ač ne vždy zcela přesným a věrohodným pramenem k dějinám nevolnického povstání roku 1775 jsou obecní, farní a soukromé kroniky. Jejich líčení je ovšem zpravidla velmi subjektivní a předpojaté. Je proto nutno konfrontovat je vždy, kde je to možné, s jinými dochovanými prameny. Někdy nám však jakákoliv jiná svědectví chybí a potom nám nezbývá než se spokojit s výprávěním kronikářovým.

Tak o povstání na Železnobrodsku roku 1775 se dovídáme toliko ze dvou kronik, uložených v městském archivu v Železném Brodě.^{1/} Ohlas povstání roku 1775 v Železném Brodě nebyl - pokud mi známo - dosud nikde popsán; podávám proto o těchto kronikářských záznamech stručnou zprávu. Líčení průběhu povstání jsou v obou kronikách velmi podobná, liší se jenom v podrobnostech. Obšírnější je líčení Umlaufovo. Kombinací zpráv obou kronik vyvstává nám takovýto obraz průběhu hnutí:

Němečtí nevolníci v horách za Trutnovem, Broumovem, Náchodem a Jilemnicí se srotili nejdříve. Sešli dolů do rovin /podle kroniky Fischerovy do oblasti kolem Libuně a Rovenska/ a brali s sebou obyvatelstvo vesnic, kterými procházeli. S úředníky nakládali zle a žádali na nich vydání patentů o svobodě. Táhli vždy v houfích po pěti až šesti stech pohromadě, nešli po silnicích, nýbrž přes kopce. Obklopovali vesnice a nutili obyvatelstvo, aby z každého stavení s nimi šel alespoň jeden muž. Za zbraně jim sloužily silné klacky a palice. Táhli ve dne i v noci, cestou plenili skoro na všech zámcích a rozbíjeli všechna náradí. Dříve než se kdo nadál, stálo jich tisíc před Prahou.

- Dne 25. března 1775 přišlo před polednem několik tisíc vzbouřených horáků /t.j. obyvatelů pohorských oblastí/ od Velké Horky do Železného Brodu. Vtrhli nejprve do fary, vzali tam vše, co bylo k jídlu a pití. Faráře svlékli a týrali. Na domluvy manželky Karla Josefa Šice však z fary odešli a táhli dále na Židovnu. Potom vnikli i do stavení zámožnějších měšťanů, kde rovněž plenili. Purk-

---

1/ Památná kniha města Železného Brodu na Jizerou. Sepsal ji Josef Umlauf, pensionovaný setník dělostřelectva, kroniku začal psát dne 30.V.1848. - Fischerova kronika, sign I/A 485, byla psána pravděpodobně v první polovině 19. století.

mistr Václav Asman, kantor Šlesinger a preceptor Gros byli přinuceni chodit s nevolníky a ve vesnicích číst psané prohlášení, o jehož obsahu se však z kronik ničeho nedovídáme.

Ze Železného Brodu táhli nevolníci k Malé Skále, kde vtrhli na zámek. Úředníky posadili na dřevěného osla a tropili si z nich žerty. Správcovu ženu vysvlékli a ponořili do sudu s kolomazí a posypali peřím. Potom ji mezi sebou honili a týrali. Z Malé Skály táhli k Rohozci, kam přišli okolo čtvrté hodiny odpoledne. Vtrhli opět do zámku, vypili co mohli a ostatní pivo vypustili. Důchodnímu Varcovi udělali škody za 1.600 zl. V druhém poschodí zámku roztrhali tkané čalouny, okna vytloukli a veškeré nářadí vyházeli okny. Odtud se dali přes Hodkovice k Českému Dubu. Husaři, kteří v této oblasti pronásledovali nevolníky, zajali mimo jiné i nevolníka Šilhana z Proseče u Železného Brodu, jemuž uvázali kolem krku žíní a takto připoutaného vedli od Českého Dubu až do Hodkovic.

Za několik týdnů, když byl v kraji již klid, přijelo do Železného Brodu asi 20 husarů. Nastalo vyšetřování všech osob, podezřelých ze spojení s nevolníky. Purkmistr, kantor a jeho pomocník byli v poutech odvedeni do Mladé Boleslavi a uvězněni. Až po dvou měsících, po vyhlášení všeobecné amnestie, byli propuštěni. Asman byl od toho času zbaven purkmistrovství.

O událostech v Železném Brodě se nezmiňuje jiná pamětnice ze Železnobrodská, kronika Jana Vozky,^{2/} za to však popisuje tažení nevolníků z Hodkovic na Český Dub podle kroniky Jägrový.^{3/} Kronika Vozkova popisuje průběh povstání takto: Nevolníci, kteří táhli od Hodkovic, poplenili v Českém Dubu zámek, děkanství a mnoho měšťanských domů. Přepadl je tam oddíl husarů a zahnal je na útěk právě v okamžiku, když se nevolníci připravovali důchodního oběsit. Několik nevolníků v boji padlo, ostatní se dali na útěk směrem k Ještědu. Cestou se k nim přidávali další nevolníci, až houf došel do Světlé, kde také přepadli místní faru. Ze Světlé táhl houf nevolníků do Křižan. V obou hospodách se zmocnili nevolníci potravin a nápojů a táhli

2/Kronika Jana Vozky - Dějiny města Železného Brodu /psána v Polubném roku 1883/ je ve vlastnictví pí M. Malé v Železném Brodě.

3/Vozkova kronika líčí průběh povstání podle Jägrový kroniky /Jägers Dorfchronik/ O Jägrově kronice nelze zatím nic bližšího povědět, kromě toho, že Jäger podle tvrzení Vozkova sám čerpal zprávy od dvou očitých svědků - od faráře Lissnera a od učitele Heřmana z Kriesdorfu /Křižanov/. Zpráva učitele Heřmana o povstání byla otištěna pod názvem "Ein weiterer Beitrag zum Bauernaufstand i.J.1775" v MVGD XVII, str. 54-58.

pak na faru a žádali faráře, aby jim vydal císařské patenty, podle nichž neměli nevolníci vrchnosti již nic odvádět. Když farář odpověděl, že o patentech nic neví, prohlédali nevolníci násilně celou faru. Po neúspěšném hledání vylomili dveře školy, když však dostali něco peněz, odešli dále do Žibřidic. Našli tam faru prázdnou, farář s oběma kaplany před nevolníky utekl. Nevolníci tu pomíchalí všechny druhy obilí, přimíchali lněné semeno a peří z rozpáraných peřin.

V Žibřidicích se rozdělil dotud jednotný proud nevolníků ve dva: veliký zástup táhl k Stráži pod Ralskem, menší oddíl se pohyboval směrem na Lemberk. Tam chytili nevolníci správce Jana Elgera a důchodního písaře Norberta Nittla, kterému vzali 400 zl. Vyplenili také úřední budovy a pivovar. V Jablonném čekal na nevolníky oddíl deseti husarů z pluku Neundorfova, kteří nevolníky rozehnali a 19 jich zajali.

Hlavní voj nevolníků, táhnoucí z Žibřidic na Stráž pod Ralskem byl v Dubnici posílen ještě dalším houfem. Společně potom ve Stráži pod Ralskem vyplenili zámek, pivovar a vinopalnu. Starý farář se vykoupil od plenění tím, že dal každému po dvacetníku.

Nevolníci táhli dále na Zákupy a jejich počet vzrostl na 3.000. V Zákupích vyzývali měšťany, aby se k nim přidali. Městský písař se snažil nevolníky uchlácholít, ale nezdařilo se mu to. 700 nevolníků zaútočilo na zámek, rozbili dveře a okna, roztrhali peřiny, vzali všechn cenný kov a vyprázdnili pokladny. Ve sklepe se nevolníci opili a přistrojili se do šatů vrchnostenských úředníků. Zatím přijela do Zákup setnina vojáků z České Lípy. Vojáci společně s měšťany obklíčili zámek a zaútočili znenadání na nevolníky. Nevolníci se dali na útěk, 170 jich však vojáci chytili a dopravili do Mladé Boleslavi, kde byli uvězněni v kostele a krutě potrestáni. Někteří z nich byli i popraveni.^{4/}

Tolik nám o povstání na Železnobrodsku a okolí prozrazují zprávy kronikářů. Je na první pohled patrné, že jsou psány s hlediska nevolníkům nepřátelského a že jsou někde založeny na vyprávění nebo jen na dohaděch a výmyslech autorů. Bude úkolem dalšího bádání, aby jednotlivé údaje byly prověřeny a uvedeny na pravou míru.

4/ Jde tu možná o popravu Jindřicha Spichlera. Srov. V. Husa, K dějinám nevolnického povstání roku 1775, ČL 1952 str. 252.

Alena Petránová:

K OHLASU JOSEFINSKÝCH REFORM MEZI Poddanými.

Pro zachycení veřejného mínění doby mohou být pro historika dobrým pramenem i různé menší pamětní zápisy.

Zajímavým dokladem zápisů, psaných vědomě pro paměť obce, je kronika Svobodova ze Lhoty u Brandýsa n.L., pocházející z druhé poloviny 18.století. (Zachycuje příběhy od pol. 18.stol.- starší zápisy chybí - do r. 1792, pozdější přípis je z r. 1854.) Lhotecký sedlák Antonín Svoboda, autor podstatné části zápisů, snažil se v ní zachovat příštím pokolením, jak sám na několika místech zdůrazňuje, pravdivě a nezkresleně, obraz rušných událostí, které se bezprostředně dotýkaly jeho rodné obce. Vytvořil tak kroniku pozoruhodnou formou i obsahem. Není sice z valné části původní versí z pera Svobodova, poněvadž, (jak o tom svědčí zápis na str.49. původního číslování), svěřil své dílo r.1790 staroboleslavskému varhaníku Ferdinandu Maternovi, aby je přepsal a zřejmě i stylisticky upravil. Po tomto roce pokračoval Svoboda ve spisování sám. Nejmladší část, nejméně obratná, psaná opět jinou rukou /zápis z r. 1854 o rozprodeji obecních polí lhoteckých a státní půjčce/, je dílem Jana Svobody, syna hospodářeova.

Spory o pastviny, které tvoří těžisko kroniky, nejsou zajisté zvláštností a s jejich stopami se setkáváme takřka v každém patrimoniálním archivu. Nesporná důležitost pastvin vynikla zvláště na konci 18. a počátkem 19.století v době nových katastrálních úprav. Protože v jejich držbě trvala konservativní, spleť tá síť právních vztahů, nebylo vždy snadné vyhnout se neshodám a rozepřím. Zbraňování v pastvě, vypásání cizím dobyt看, boření ohrad a plotů, jimiž byly pastviny obehány, jsou běžné přestupky proti právu společné pastvy.

V případě Lhoteckých byly tu neshody v užívání práva compascua nikoliv mezi vrchností a poddanými, jak tomu bývá často, ale mezi obcí Dřísy děkanství staroboleslavského, Sudovým Hlavnem, Konětopy a Lhotou brandýsského panství. Vrchnosti stály po celé údobí sporu pohotově; rozeštvávaly i usmiřovaly, ale cíl jejich snažení byl až příliš zřejmý: z celého sporu těžit ve vlastní prospěch. Přes sto let, od poloviny 17.století, trvala stálá nevraživost pro kus mokřiny, která bývala společnou pastvou několika vesnic. /První komise o past-

vách jednala za staroboleslavského probošta Rodera 1646-1650/. Teprve v 70. letech 18.století byly pastviny úředně vyměřeny a roku 1787 připsány obci Lhotě. Přesto však došlo i později k několika výtržnostem a do devadesátých let se vlekly spory o pastviny a porostliny na nich, o něž se hlásila vrchnost, protože nebyly zapsány v urbáři.

Důležitější je v kronice ohlas josefinských reforem, zejména reformy berní, přijaté poddanými rolníky na Brandýssku nedůvěřivě, ba odmítavě. Roku 1761 bylo v obci Lhotě provedeno na žádost samotných sousedů nové "sklasování" - roztrídění polí do bonitních tříd pro základ subrepartice berně. Nové roztrídění trvalo až do r. 1776 a poddaným tu vcelku vyhovovalo. Po raabisačním rozdělení pozemků vyměřeny nové kontribuce podle výnosu půdy, které trvaly do r. 1779, kdy toto rozvržení padlo. Výměru z roku 1779 i pozdější z roku 1789 nepřijala většina poddaných s povděkem. Svoboda uvádí porovnání dávek z roku 1761 a 1789 v přehledné tabulce pro celou obec. Rozdíl, i když není velký, dopadl ve většině případů při nové kontribuci v neprospěch poddaných. Zvláště někteří menší rolníci byli špatným odhadem hospodářství a jeho kapacity poškozeni. Svoboda s poškozenými sympatizuje; ovšem říká, že se to nestalo se zlým úmyslem, že by si někdo proti druhému chtěl ulehčit v daních, ale "z nepochopení rozumu tak vtipného skoumání, jak se to na mnohonásobné díly skoumati a počítati muselo, až když z toho vyšlo vysvětlení a vypočítání, co komu kontribuce vypadá, teprv se chyby vidějí..." Druhá příčina tkví podle něho v tom, že nebyly dobře vyzorovány "mokrý časy" a tím chybně stanoven výnos pozemků oproti letům předchozím, kdy k tomu bývali povolání sousedé znalí bonity toho kterého pozemku. Novou výměru chápe jako křivdu, kterou je nutno napravit návratem ke starému způsobu r. 1761. Ukazuje tak na mnohé těžkosti, které nově zaváděné reformy nesly s sebou.

Samotného Josefa II. Svoboda chválí, nazývá ho dobrotivým otcem poddaných a jejich zastáncem proti všem útiskům. Nástup vlády Leopoldovy naopak v něm vzbudil obavy, jak se budou dále vyvíjet poddanské poměry. Nový panovník ruší nařízení Josefova, prospívající robotnému lidu, a tak neutěšeným výhledem do budoucna končí Antonín Svoboda svou kroniku. Kronika má 50 stran, první dvě původního očíslování chybí. Rukopis je dosud majetkem Svobodova rodu. Za zapůjčení kolacionovaného opisu ke studiu vděčím p. Frant. Hykovi, učiteli v Dřísech u Brandýsa.

František Č e r v i n k a

Z VLIVŮ DĚLNICKÉHO HNUTÍ A MARXISMU NA MYŠLENÍ LITERÁRNÍ GENERACE LET DEVA-
DESÁTÝCH.

Pronikání marxismu do českých zemí bylo značně ztíženo tím, že dříve než revoluční marxismus mohl být studován českou inteligencí, byl jí předložen ve zkomolené formě a to buď revisionistické nebo i s přežitky lassallismu ze starých dělnických programů let 70tých a 80tých. Přes poctivé úsilí některých theoretiků, kteří se postavili proti české buržoasii, se v literárně kritických časopisech modernistického hnutí nesetkáme se správným objasněním marxistického učení o základně a nadstavbě ani s objasněním marxistického názoru na vývoj společnosti vůbec. Názory mladé inteligence byly značně ovlivňány "výkladem" marxismu jak byl tradován na stránkách nových literárních časopisů. "Moderní Revue", orgán vypjatého individualismu a dekadence, pokrokařské "Rozhledy" Pelcovy, stavící se kriticky k Moderní Revuě, i "Literární Listy", orgán mohutně se rozvíjející literární vědy a kritiky, všechny tyto časopisy se v podstatě nelišily v theoretickém výkladu poměru marxismu k literatuře, třebaže mezi sebou svedly ne jeden závažný boj ideový. Je příznačné, že tyto časopisy společně otiskovaly statě jednoho a téhož vykladače marxismu a to kritika Jana Vorla, jehož názory nenarazily na polemiku v rámci modernistických literárních časopisů, neboť obrážely názory velkého počtu příslušníků této literární generace. J. Vorel vycházel ze společného názoru "modernistů" první poloviny let 90tých, že "marxistický požadavek "pílicí za odstraněním dnešního společenského a hospodářského pořádku, založeného na vykořisťování, jest ovšem absolutně správný." 1/ Tento názor, bez diskuse hlásaný v mladých li-

---

1/ Jan Vorel "Ku kritice Sociální demokracie", Moderní Revue D, 1895, sv. II str. 13. O názorech Vorlových se tu a tam zmínila i starší literární historie na př. Jan Máchal v díle "Boje o nové směry v české literatuře 1880 - 1900" Praha 1926, str. 89-90. Autor však důsledně ignoroval pojmy jako "marxismus" a "marxistické hnutí" a zaměnil je za pojmy t.zv. pokrokařského hnutí a pokrokařské ideologie. Tím ovšem názory a význam Vorlovy politiky kulturní byly skresleny. V poslední době bylo možno čísti, ovšem v jiné souvislosti, zmínku o cit. článku Vorla v práci Evy Strohové "Cesta S.K. Neumanna ke komunismu," Praha 1954, str. 20.

terárních časopisech, neměl u nás obdoby v předcházejících desetiletích. Autor mohl již v r. 1895 žádat, a by každý "myslící mozek" tento požadavek uznal.

Hluboká neznalost marxistické theorie podmíněná ideologickým stavem dělnického hnutí a jeho programů, desorientovala úvahy o perspektivách odstranění soudobého společenského řádu. J. Vorel byl přesvědčen, že Gothažský program je programem "po stopách vývodů Marxových", že vulgární poučka o "práci jakožto pramenu všeho bohatství" je poučkou marxistickou stejně jako iluze o "nezkráceném výtěžku práce" či iluze o "vlídné expropriaci" monopolů, až koncentrace výroby dostoupí vrcholu.^{2/} Tyto omyly ohrážely tři hlavní soudobé vlivy, jimiž marxistické hodnocení bylo komoleno: anarchismus, lassallovské formulace dělnických programů a bernsteinismus. Mlčení dělnických programů z let 80tých a pro 90tá léta rozhodujícího programu hainfelského o diktatuře proletariátu zatemnilo stěžejní otázku o formách přechodu z formace kapitalistické do formace socialistické. V moderních časopisech literárních, na rozdíl od tisku dělnického, byla tato otázka označena jako nejasný bod marxistické theorie. Zřízení "sociálního státu" a socialismu uznával Vorel v Rozhledech 1894^{3/} za historickou nutnost a dával Marxovi za pravdu v kritice soudobé kapitalistické společnosti, což odpovídalo smýšlení většiny příslušníků "moderny". Avšak nepochopení stěžejních pouček historického materialismu, vliv anarchismu a ideologický stav dělnického hnutí vedly k zatemňování a záměně první fáze komunistické společnosti s její druhou fází a k zbytečné polemice, kterou z těchto fází nutno nastolit po pádu kapitalismu. Nepochopení rozdílu mezi socialismem a fází komunistickou souviselo s neznalostí tehdy nediskutované otázky diktatury proletariátu a jejího historického podmínění. Nástup masového dělnického hnutí v letech 90tých a současně nedostatek hlubší marxistické theorie na místech povolaných promluvit k inteligenci, přiblížily literární kritiky a spisovatele dělnické třídě, ale ponechávaly je v zajetí theoretického tápání. Světový útok na "materialismus", positivismus a naturalismus vedl potom mnohé theoretiky až k vypjatému idealismu, v němž protest proti soudobé společnosti narážel na mříže buržoasního světového názoru. Přesto dnes zasluhuje povšimnutí, že kritikové typu J. Vorla považovali za nutné rozptýlit obavy o osud literatury v budoucí socialistické společnosti. Ve stati "Literatura v budoucnosti" psal J. Vorel: "Předně nutno ukázati, že v budoucí organisa-

2/ Tamtéž str. 16-18.

3/ Jan Vorel "Osa sociálního státu", Rozhledy IV., (1894), str.7.

ci společenské, za kterou dnešní socialism ve znamení marxistickém bojuje, nebude nikterak literatuře odzpíváno miserere"^{4/} Na rozdíl od literatury posledního desetiletí 19. století "nebude literatura výrazem a výronem choroby, úpadku, nýbrž reliefem dokonalé rovnováhy, zdraví... rovnocennou syntesou všech v člověku dřímajících sil produktivních". V článku dále autor říká: "O takové literatuře jen mluvíme, ale realizace tohoto bolestně krásného snu stála by za několik ohybných přehmatů revoluce. Její dílo by bylo v cíli seriosní a blahodárné. Na dnešní poušť duševní by vyhrnila spoustu špinavých přivalův, ale ty by se brzy roztekly, vyrovnaly a poušť by se ve svěží kráse rozzelenala. Nastala by nová slunná epocha literatury."^{5/}

Současně však v této době se vyskytly první názory typicky intelektuálské a vnucované dělnické straně. Na dělnické, marxistické straně bylo žádáno, aby dekadence byla uznána za účinný nástroj k rozkladu kapitalistické společnosti a strana byla nabádána, aby přijala "v literatuře zásady dekadentní, neboť tím je sobě povinna, jednak aby uhájila jednotnost stanoviska /důsledně provedený marxismus/ jednak úspěšnost snah, vytknutých v programu." Theorie "záhuby dekadence dekadencí" byla první předzvěstí pozdějších bojů o levicové umění v epoše imperialismu.^{6/}

V přímém protikladu k zmíněným názorům J. Vorla a to k názorům, hodnotícím historický význam t.z. dekadentní literatury, stály názory F.V.Krejčího, který u nás probojoval myšlenky nové ideologie a tendence díla uměleckého. Zatím co Vorel docházel ke svým teoriím více méně z posic "dekadentů - anarchistů", názory Krejčího byly ovlivněny teoriemi evolucionismu a socialistického reformismu, tedy teoriemi, které později v politické činnosti F.V. Krejčího měly škodlivou roli.

V bojích o otázku literární srážely se u mladé inteligence jakoby na neviditelném pozadí dva panující a tápavé proudy protikapitalistické: anarchismus a evolucionismus. Historie dělnického hnutí bude vyžadovat stále hlubšího výkladu ideologického a to právě v oblasti zkoumání vlivu dělnického hnutí na celé české myšlení. Při vší důležitosti národnostní otázky není možno dělati z ní jediné a výlučné zaklinadlo, kterým se vysvětluje poměr tehdejší inteligence k dělnické straně.

4/ Jan Vorel "Literatura v budoucnosti", Literární Listy XV (1894), 17-18, str. 283.

5/ Tamtéž, str. 285.

6/ Jan Vorel v posudku o časopise "Nové proudy", Literární Listy XV, (1894) čís. 20, str. 337n.

Vlasta Veselká:

K BOJI PRACUJÍCÍHO LIDU NA PLZEŇSKU ZA VŠEOBECNÉ VOLEBNÍ PRÁVO V LETECH
1905 - 1907.

Boj pracujících v našich zemích za demokratisaci politického života, především pak za všeobecné volební právo v letech 1905-1907, byl dosud převážně vylíčen jen v přehledných pracích. Největší pozornost byla věnována revolučnímu hnutí v Praze, jakožto organizačnímu středisku dělnického hnutí v českých zemích. V poslední době je však věnována pozornost i ostatním mimopražským ohniskům boje pracujících za všeobecné volební právo v roce 1905, jak o tom svědčí na př. studie A. Grobelného "Ohlas ruských událostí 1905-1907 na Ostravsku" a článek Z. Konečného "Dělnické hnutí na Moravě v letech 1905-1907"^{2/}. Tyto mimopražské oblasti si skutečně zasluhují podrobnějšího zkoumání, neboť bez podrobnějších znalostí průběhu bojů za všeobecné volební právo v celé naší zemi, by byl obraz tohoto významného období v životě našeho pracujícího lidu neúplný.

Úkolem tohoto malého příspěvku je přinést několik bližších údajů o boji pracujících za všeobecné volební právo na Plzeňsku.

Tak jako v celé zemi, i na Plzeňsku setkávaly se zprávy o boji ruského lidu v roce 1905 s velikými sympatiemi a radostným nadšením. Dělnictvo na Plzeňsku se seznamovalo s ruskými událostmi na četných veřejných schůzích, svolávaných sociální demokracií. V první etapě revolučních událostí r. 1905 plnila sociální demokracie na Plzeňsku objektivně kladnou úlohu tím, že stála v čele všech akcí směřujících k dosažení všeobecného volebního práva. Nesmíme sice přehlédnout, že vedení sociální demokracie vidělo v dosažení všeobecného volebního práva hlavně perspektivu rychlé politické kariéry budoucích poslanců, současně však je nutno mít na zřeteli, že sociální demokracie byla ve styku s dělnictvem a ostatními pracujícími při organizování akcí za všeobecné volební právo prostřednictvím především drobných stranických funkcionářů a prostých členů strany, kteří se organizování tohoto boje věnovali s opravdovým nadšením a s nezištnými úmysly.

1/Sovětská věda historie, roč. 1955, č. 6.
2/Časopis Matice Moravské, 74/1955.

Od srpna roku 1905 až do generální stávky 28. listopadu, tedy v době, kdy se celé zemi stupňoval boj za všeobecné volební právo bylo v Plzni a blízkém okolí svoláno na 35 veřejných schůzí a táborů lidu, jichž se účastnilo více než 30.000 obyvatel.^{3/} Poměrně velká účast pracujících při těchto akcích byla i v menších obcích Plzeňska, na př. v Kyšicích, Nezvěnicích a Račicích se schůzí účastnila velká většina dospělého mužského obyvatelstva.^{4/} Všechny akce za získání všeobecného volebního práva skutečně mobilisovaly pracující Plzeňska a staly se pro ně velkým poučením o síle organisovaného proletariátu.^{5/}

O strachu, který tyto akce vyvolávaly u buržoasie a představitelů státního aparátu svědčí i dopis okresního hejtmána plzeňské městské radě, ve kterém ji upozorňuje na pravděpodobnost generální stávky a vyzývá ji, aby o tom jednala a podala návrhy, jak by se této "katastrofě" dalo zabránit.^{6/}

Generální stávka 28. listopadu 1905 probíhala na Plzeňsku celkem klidně, ale spontánnost, s jakou dělnictvo do stávky nastoupilo, svědčí o odhodlání dělnictva dobyt politických práv, která mu byla odpírána. K úplnému zastavení práce došlo v Plzni, Strakoncích, Rokycanech, Klatovech. Jen v Radnicích se pracovalo na některých dolech /na příklad na dole Hr. Sternberga/. V Rokycanech se sešlo na táboru 1. více než 4.000 občanů, při čemž se k sociálně demokratickým dělníkům přidalo i 30 organisovaných dělníků národně sociálních. V této souvislosti je možno konstatovat že jedinou veřejnou akcí národních sociálů za všeobecné volební právo na Plzeňsku byla, kromě několika pouličních neorganisovaných kočičin, jediná veřejná schůze, konaná 15. října 1905 v Plzni, které se účastnilo asi 400 lidí.

Na táboru lidu, konaném v den generální stávky 28. listopadu 1905 na Mikuláš-

3/ Pro uvedený počet 30.000 účastníků schůzí a táborů lidu na Plzeňsku, byl mi zaslán kladem materiál okresního hejtmanství v Plzni /KA Plzeň, Presidium okres. hejtmanství 601-1015/. Údaje okresního plzeňského hejtmána se však rozcházejí s údaji sociálně demokratického tisku, který na př. uvádí, že se na táboru lidu, konaného 15. října 1905, účastnilo více než 15.000 lidí, zatím co se v hlášení okres. hejtmána hovoří jen o 5.000. Vzhledem k tomu, že se i podle ostatních zpráv zdá počet účastníků tohoto tábora lidu uváděný okres. hejtmánem skutečně velmi nízký, zvýšila jsem jej poněkud oproti hlášení okresního hejtmána.

4/ KA Plzeň, Presidium okres. hejtmanství 601-1015.

5/ Je charakteristické, že při velké manifestaci plzeňských pracujících 15. října 1905 zavlál nad hlavami plzeňských dělníků po prvé veřejně rudý prapor. - "Nová doba", 18. října 1905.

6/ KA Plzeň, Presidium okres. hejtmanství, 601-1015.

ském náměstí v Plzni, vystupovali vedle oficiálních řečníků zástupci jednotlivých skupin dělnictva vyslovovali odhodlání pokračovat v boji za všeobecné volební právo, jestliže jej nedosáhnou ani po oné velké výstraze, kterou generální stávka znamenala. Na příklad s. Janouš za horníky prohlásil: "Horníci jsou odhodláni, nebude-li nám povoleno, co máme právo žádati, vykonati své revoluční poslání, zahodí krumpáče a vstoupí do hromadné stávky".^{7/} Zdá se, že si dělnictvo na Plzeňsku pod ideologickým vlivem vedení sociální demokracie představovalo, že jeho poslední možností v boji za všeobecné volební právo je vstup do generální stávky. Z vedoucích funkcionářů sociální demokracie byl to hlavně Gustav Habrman, který se snažil dělnictvu na Plzeňsku dokázat nutnost "klidného a důstojného průběhu" všech akcí.

Přes to však aktivita dělnictva na Plzeňsku neklesala ani po 28. listopadu. Svědčí o tom i žádost okresního hejtmána v Plzni z prosince 1905, aby byl posílen četnický sbor v Plzni o 8 mužů. Svou žádost odůvodňuje tím, že tohoto počtu mužů nutně potřebuje vzhledem k očekávaným nepokojům a velkému počtu dělnictva v Plzni.^{8/}

V dalších etapách boje za všeobecné volební právo v letech 1905-1907 podařilo se však státnímu aparátu za pomoci vedoucích předáků sociální demokracie udržet i na Plzeňsku boj pracujících v mezích "klidného a důstojného" průběhu.

V závěru tohoto drobného příspěvku, který si nikterak neklade za cíl uvažovat o hlavních problémech revolučního hnutí 1905-1907 v Čechách, klademe si přece jen otázku, do jaké míry pomáhala demobilizačním snahám vedení sociální demokracie i objektivní politická a hospodářská situace Rakouska při tlumení rozmachu revolučního hnutí v těchto letech. Jinými slovy: existovala v této době objektivní revoluční situace, která by vytvářela předpoklady k dalšímu, skutečně revolučnímu, ozbrojenému boji dělnictva, k přerůstání politických stávek do revoluce? Tuto otázku lze bezpečně zodpovědět jen na podkladě důkladného marxistického rozboru hospodářsko-spoločenské situace, který však dosud podán nebyl. Skutečnost, že v letech 1905-1907 se Rakousko neocitalo ve zvláštní hluboké, ochromující hospodářské a politické krizi, která je nejvýznamnějším faktorem objektivní revoluční situace, že nedochází v důsledku toho k rapidnímu zhoršení postavení dělnické třídy a ostatních pracujících, které je dalším vý-

7/ "Nová doba", 2. prosince 1905.

8/ KA Plzeň, Presidium okres.hejtmánství 601-1015,

znamným momentem při vytváření revoluční situace /jako tomu bylo na př. v Rusku v roce 1905 a 1917, nebo u nás koncem první světové imperialistické války/, svědčilo by spíše o tom, že skutečně revoluční objektivní situace se u nás v letech 1905-1907 nevytvořila. Otázku revoluční situace v Rakousku v roce 1905-1907, jež tu byla pouze nadhozena, pokusím se po důkladnějším studiu zodpovědět na jiném místě.

Zdeněk U r b a n:

K OTÁZCE ČINNOSTI ČESKOSLOVANSKÉ JEDNOTY PŘED PRVNÍ SVĚTOVOU VÁLKOU.

V krátkém příspěvku o působení Československé jednoty před první světovou válkou se chci v podstatě dotknout tří základních otázek. Pokusím se dát odpověď na otázku, jaký měla Jednota skutečný význam, především v historii československých předválečných vztahů. Dále chci ukázat, jaké materiály nám poskytuje archiv Jednoty a co lze na podkladě jich studovat. Posléze chci upozornit na některé dílčí metodické problémy při studiu národnostní otázky v českých zemích před první světovou válkou.

Starší česká a slovenská publicistika se několikrát pokusila položit si otázku o významu Československé jednoty, založené v Praze roku 1896. Šlo ve směr o autory, kteří měli k Jednotě přímý vztah - o její bývalé členy a příznivce nebo na druhé straně o její odpůrce. První pochopitelně její význam přeceňovali, docházejíce až k tvrzení, že Jednota má hlavní zásluhu o sblížení českých a slovenských politiků před válkou a za války a tudíž i o vznik samostatné Československé republiky. Druzí z rozličných důvodů její činnost neprávem opomíjeli nebo bagatelisovali. Dnes v souvislosti se studiem československých vztahů se musíme k této otázce znovu vrátit.

Chceme-li znodnotit význam Jednoty, musíme mít na paměti především skutečnost, že Československá jednota byla založena z obdobných důvodů jako spolky, jejichž úkolem bylo podporovat český menšinový živel v t.zv. národnostně ohrožených oblastech jako bylo na př. Slezsko nebo Dolní Rakousy. Zde zakládá Jednota české knihovny, udržuje styk se svými důvěrníky, pomáhá hledat českým lidem

z těchto oblastí zaměstnání u českých podnikatelů a pod. Až teprve o dva roky později se Jednota rozhodla - jak konstatuje ve výroční zprávě její předseda prof. Frant. Pastrnek - "zúžit svůj zřetel zejména na Slovensko". Jednota podporuje na studiích slovenskou mládež na českých středních i vysokých školách i mladý řemeslnický a živnostnický dorost. Touto cestou chce pomoci hospodářskému a kulturnímu rozkvětu Slovenska a tím utužit kulturní československou jednotu, v níž vidí spásu "obou našich větví národních". Jednota pomáhá Slovákům jako "sesterské větvi českého národa" v Uhrách. To je první charakteristický moment, kterého je si třeba povšimnout. Dále je třeba vidět i to, že Jednota se úzkostlivě vyhýbá vlastním "politickým" otázkám, vědomě zužujíc sféru své působnosti na pole hospodářské a kulturní.

Velmi zajímavé je složení Jednoty samé i jejích příznivců a přispívajících členů. V Jednotě od počátku působí členové slovenského akademického pražského spolku Detvan v čele s Vavro Šrobárem. Její funkcionáři a přispívající členové jsou vesměs příslušníci české inteligence. Z českých politiků působí kratičkou dobu pouze Václav Klofáč. Oficiální česká buržoasní politika se však obrací k Jednotě zády. Ani Masaryk, který v této době má, pokud jde o "slovenskou otázku" svůj poměrně vyhraněný program, se o činnost a práci Československé jednoty vůbec nezajímá. Zato někteří představitelé českého finančního kapitálu v čele s exponentem Živnostenské banky Rudolfem Pilátem, který na přelomu století podniká studijní cestu po Slovensku, aby tam prozkoumal možnosti uplatnění českého kapitálu. Právě v této době začíná stoupat význam Jednoty, která v předchozích letech soustavně zápasila s finančními potížemi. V letech před první světovou válkou se účastní členové Jednoty známých luhačovických porad, na nichž, se řeší především otázky česko-slovenské hospodářské spolupráce, resp. možnosti forem uplatňování českého kapitálu na Slovensku. Pro luhačovické porady je charakteristická ta skutečnost, že se slovenské strany jsou navštěvovány - aspoň občas - významnými slovenskými politiky, zatím co s české strany jeví o ně zájem vedle několika představitelů českého kulturního světa především reprezentanti českých finančních kruhů.

Z uvedených faktů vyplývají tyto závěry: Československá jednota před první světovou válkou si nevytkla zásadní politický program v československé otázce. Respektovala stanovisko slovenských buržoasních politiků, kteří stáli na západě integrity Uher. V tomto směru nelze proto nijak zvlášť oceňovat její záslu-

hy o společný stát Čechů a Slováků, který vznikl na troskách rakousko-uherské monarchie. Na druhé straně je však třeba vidět, že Jednota pomohla řadě slovenských středoškoláků a vysokoškoláků vystudovat v době nejkrutějšího maďarisačního útlaku na českých školách v Praze a na Moravě. Tito studenti po svém návratu z českých zemí přinášeli na Slovensko nové, účinnější metody národně obranného boje proti maďarským vládnoucím třídám. Řadě slovenských lidí, kteří se prostřednictvím Jednoty dostali do Čech a na Moravu, se stalo české prostředí velmi blízké. Týká se to částečně i některých konservativních slovenských politiků, z nichž mnozí však v sobě ani potom nedokázali plně přemoci odpor k české kultuře a vzdělanosti, jež se jim zdála příliš liberální a bezvěrecká. Jednota dále pomáhala šířit slovenskou knihu a slovenskou kulturu v českých zemích, stejně jako rozšiřovala českou knihu na Slovensku.

Díváme-li se s tohoto hlediska na činnost Československé jednoty, musíme vidět její přínos pro utužení česko-slovenských předválečných vztahů v tom, že sblížila v této době část českých a slovenských lidí, zejména z řad inteligence, což mělo v době první světové války především význam v utužení české orientace slovenské politiky.

Sledujeme-li archivní materiál Československé jednoty před první světovou válkou, nacházíme v něm předně mnohé cenné doplňky činnosti četných slovenských politiků a spisovatelů, zvláště pokud jde o jejich vztah k českému národu a jeho kultuře. Dále nacházíme v jejím archivu zajímavý materiál o postavení slovenských učňů i českých řemeslníků a živnostníků. V řadě případů nám materiál ukazuje, že čeští mistři se zajímali o slovenské chlapce jako o levnou pracovní sílu. Obdobně se Jednota zajímala o slovenské sezonní dělníky, pracující na českých velkostatech. Bez zajímavosti není rovněž seznam jmen podporovaných slovenských středoškoláků a vysokoškoláků, mezi nimiž nacházíme řadu pozdějších význačných slovenských politiků, kulturních pracovníků a lékařů. Stejně tak zajímavý je seznam slovenských důvěrníků Jednoty, z něhož lze sledovat postoj jednotlivých kruhů i některých osobností na Slovensku k česko-slovenské spolupráci. Ze seznamu korporací jednotlivců z českých zemí, podporujících Československou jednotu, můžeme opět vyčíst, z jakých společenských vrstev a skupin pocházeli předváleční stoupenci českého slovakofilského hnutí. Archivní materiál nám jenom potvrzuje známou skutečnost, jaký byl rozdílný zájem o Slovensko v českých kruzích finančních a politických.

A ještě k jednomu závěru lze studiem archivu Československé jednoty - stejně jako jiných spolků s podobnými cíli - dojít. Archivní materiál Jednoty nám dává možnost blíže nahlédnout do způsobu a method práce tohoto spolku, který koná mimo jiné typickou t.zv. drobnou práci v národnostně ohroženém území. Při této příležitosti bychom právě chtěli poukázat na to, jak dosavadní naše marxistická literatura soustředila při analýse problémů národnostní otázky po výtce jen na různé programy, projevy a jiné dokumenty /převážně buržoasních politických stran a sociální demokracie/. Tato cesta ovšem není zcela správná. Národnostní otázku je rovněž třeba studovat též "zdola"; mimo jiné i rozbořením práce jednotlivých spolků, jako byla Národní jednota severočeská, Československá jednota a j. Národnostní otázka v českých zemích a na Slovensku má v 19. a na počátku 20. století v jednotlivých krajích své specifické zvláštnosti - a ty nám rozbor dokumentů z ústředních archivů, byť by byl sebe lépe proveden, nemůže odhalit.

Robert K v a č e k:

PLÁN NA ZVÝŠENÍ ÚČASTI BRITSKÉHO KAPITÁLU V ČESKOSLOVENSKÉM HOSPODÁŘSTVÍ V DOBĚ PŘÍPRAV LITICHOVA.

Po anšlusu Rakouska, v době přímého již ohrožení Československa hitlerovským Německem, se v československých vládních kruzích vynořuje plán na silnější angažování anglického kapitálu v československém hospodářství, aby tak byl daleko více podnícen zájem Velké Británie o osud Československa. Vypracováním podrobného návrhu byl pověřen hospodářský odborník, vyslanec dr. Julius Friedmann.^{1/}

Proč měl být vzbuzen zájem právě anglického kapitálu? Rozhodlo o tom zřejmě několik důvodů: jednak to, že jeho dosavadní účast na československém hospodářství nebyla tak velká /ve srovnání na př. s francouzským kapitálem/, jednak bylo nutno vzít v úvahu, že v anglo-francouzské koalici, od níž si československé vládní kruhy slibovaly pomoc, měla Velká Británie úlohu důležitější; s tím

1/ AMZV-kabinet 1938-čís.2879-2.8.1938- "Elaborát vyslance dra Friedmanna o možnosti kapitálových účastí Velké Británie na hospodářském životě Československa."

ostatně souvisela i okolnost, že současné hospodářské i politické postavení Anglie bylo významnější než situace Francie, která se v posledních letech dostávala stále více do područí anglického imperialismu, jenž i v evropských záležitostech ji prakticky vytlačoval z vedoucího místa.^{2/}

Jestliže pro zesílenou účast anglického kapitálu na československém hospodářství mluvily v tomto okamžiku důvody politické, bylo nutno anglickému partneru vyjít hospodářsky všemožně vstříc. Dr. Friedmann ve svém vyjádření zdůrazňuje: "Nelze pochybovat o tom, že by se mnohdy taková finanční účast, kterou by bylo lze nyní pravděpodobně získati jen za podmíněk pro věřitele nejvýhodnějších a tudíž pro dlužníka nejtíživějších /proloženo-RK/, v budoucnosti mohla státi, leckdy že by se skutečně stala nepohodlnou a že by pak výkup takových cizích kapitálových zájmů byl spojen s většími či menšími obětmi. Pokud by však převládal politický zájem, je jisté, že by tyto hospodářské zřetel musely ustoupiti do pozadí."^{3/}

V soukromém podnikání měly být účast anglického kapitálu rozmnožena v bankovníctví, průmyslu a v lázeňském podnikání.

V bankovníctví šlo především o to, aby vyrostla úloha Prahy jako prostředníka ve financování různých potřeb některých států nebo i soukromého podnikání v oblasti střední a jihovýchodní Evropy. Význam této funkce byl za daných okolností především v tom, že se tak mělo zabránit, aby se státy této oblasti neobracely o finanční pomoc do Německa, jehož pronikání do středoevropského a jihovýchodoevropského hospodářství bylo stále hrozivější.

V průmyslové výrobě měl mít anglický kapitál z účasti skutečné výhody. Jelikož se v této době vlastně projevují symptomy nové hospodářské krise, bylo nutno - podle Friedmannova návrhu - vybrat taková odvětví britského průmyslu, jež nejméně trpí odbytovými nesnázemi, a v nich zase takové podniky, které by rozsahem své výroby poskytovaly dostatečnou rentabilitu. S československého hlediska by bývalo - podle mínění Friedmannova - nejvýhodnější získat účasť pro takové podniky, jež leží v pohraničí a které svým odbytem jsou v co

2/ V téže době se na př. Rumunsko snaží vzbudit zájem Vleky Britanie o těžbu minerálních olejů a Jugoslavia o těžbu rud.

3/ V tomto smyslu referovalo i londýnské vyslanectví, které se skepticky vyjádřilo k návrhu anglické půjčky, již by bylo snad možno poskytnout jen v britských výrobcích /zřejmě v důsledku hospodářské krise/.

největší míře závislé na vnitřním trhu. Byl by tak dán přirozený i nutný zájem o to, aby byly zachovány dosavadní vztahy k vnitrozemí, protože podmiňovaly prosperitu jednotlivých oborů podnikání. Celkově by se podle Friedmannova návrhu pro zájmy britského kapitálu hodil průmysl těžký, zvláště zbrojní, průmysl skla, porcelánu, jabloneckého zboží, textil, a z prvovýroby těžba uhlí. Nejvýhodnější by pak bylo vytvořit holdigovou společnost, tedy společnost kontrolní, jež by monopolně mohla ovládat i kontrolovat výrobu v podnicích, v nichž by byl anglický kapitál umístěn.

Anglický kapitál se měl účastnit i lázeňského podnikání. V tomto případě zjevně rozhodovaly i hospodářské zájmy, protože lázeňství bylo už od třicátých let ve velmi patrné krizi, kterou prohloubily i poslední politické události.

Britský kapitál měl však být zainteresován i na veřejných investicích - a to jak významu střeoevropského, tak i vnitrohospodářského. Jeho pomocí se měly uskutečnit tři velké podniky, o nichž se již dříve uvažovalo, a to plán železniční a silniční transversály a vytvoření sítě vodních kanálů - zejména výstavbou labsko-odersko-dunajského kanálu a transversálního kanálu na Slovensku. V otázce vnitřního hospodářství se uvažovalo znovu o plánu podzemní dráhy v Praze.

Návrhy na větší účast britského kapitálu v československém hospodářství nakonec nebyly realizovány. Zabránil tomu především vývoj politických událostí, který jasně ukázal, že angličtí kapitalisté měli především zájem o dohodu s německým imperialismem, jenž nejvíce ohrožoval jejich posice.

O KOORDINACI PRÁCE NA PŘEHLEDECH ČESKOSLOVENSKÝCH DĚJIN

V 6. čísle letošního ročníku "Nové myslí" vyšel článek K. Cajana, J. Macka a Z. Šolého "K některým problémům naší historické vědy". Vedle mnoha správných postřehů a kritických připomínek, jež je možno bez váhání podepsat, jsou v této stati i některá nepřesná tvrzení a pochybné výsky, s nimiž souhlasit nelze. Jedna z takových rozhodně neoprávněných výtek se týká i naší katedry. Je proto třeba, abychom ji alespoň na tomto místě uvedli na pravou míru.

Autoři poukazují na nedostatek iniciativy Historického ústavu ČSAV pokud jde o koordinaci veskeré historické práce a zdůrazňují, že tento ústav by měl mít "velkou odpovědnost za organizaci práce soudruhů roztroušených na jednotlivých pracovištích". Jako příklad nedostatečné koordinace práce a plýtvání pracovní energií uvádějí pak práci na přehledech československých dějin. V této souvislosti vytykají soudruhům z filosofieko-historické fakulty, že vydali přehled československých dějin, zatím co v nakladatelství ČSAV je prý do tisku dávno chystán nástin obdobný. Autoři se domnívají, že vydání dvou obdobných přehledů by bylo oprávněné jen tehdy, jestliže by šlo o dvě odlišné koncepce našich dějin. V tomto případě však tomu tak není, neboť "pojetí obsažené v dávno již vydaných thesích nástinu československých dějin nevyvolala žádnou kritickou polemiku". Kromě toho autoři soudí, že historickým katedrám vůbec nenáleží vydávat přehledné vysokoškolské učebnice našich dějin a shrnují své stanovisko v této otázce takto: "Hojně v posledních letech rozšířený názor, že přehled čs. dějin je nutný jako učebnice pro vysokoškolské studenty historie, není správný a souvisí s přeceňováním přehledných učebnic, vhodných pro středoškolskou výuku. University vychovávají přece odborné pracovníky, schopné samostatné vědecké práce, jejímž předpokladem je právě studium odborné monografické literatury a ne přehledných učebnic".

Kdo je jen trochu hlouběji obeznámen s úkoly vysokoškolského vyučování našim národním dějinám, ten těžko pochopí, jak mohl být takovýto názor vůbec vysloven a napsán. Cožpak si autoři opravdu nejsou vědomi toho, jaké jsou dnes v tomto oboru skutečné potřeby na našich vysokých školách? Což nevědí, že z dnešních vysokoškolských posluchačů-historiků se jen malá část dostává k práci vědecko-výzkumné, zatím co daleko větší počet z nich se připravuje na středoškolské působení učitelské nebo na službu osvětovou? Což autoři zapomněli, že existují desítky absolventů a studentů historie, kteří přišli na vysoké školy z dělnických přípravků, bez absolvování střední školy a kteří netrpělivě volají po podrobnějších vysokoškolských učebních textech, z nichž by si mohli doplnit své mezery v soustavné znalosti našich národních dějin?

A jak možno přehlížet, že na vysokých školách je i studium externí a dálkové, jehož posluchači se většinou nemohou zúčastnit přednášek a cvičení, dále že znalost československých dějin si osvojují v nižších semestrech i posluchači všech ostatních historických disciplín (archeologové, dějepisci výtvarného umění a hudby, národopisci, literární historikové), dále novináři a knihovníci, kteří všichni potřebují nabyt především souhrnných přehledných vědomostí o našich dějinách? A stejně tak i desítky studentů zahraničních, zvláště z lidově demokratických zemí a to nejen evropských, nýbrž i z Dálného východu, z Číny, Koreje a Vietnamu, kteří bez přehledných učebnic nikterak nemohou vyniknout do studia naší minulosti. A konec konců je všeobecně známo, že bude možno vyhovět oprávněnému volání studentstva po větší volnosti ve studiu teprve tehdy, až budou ke všem základním přednáškovým kursům vydány dobré vysokoškolské učebnice a pomocné texty.

Ostatně i dlouho očekávaný Přehled československých dějin, jež připravuje Historický ústav ČSAV, byl po několik let oficiálně ohlašován jakožto budoucí vysokoškolská učebnice a teprve v poslední době bylo od tohoto označení upuštěno. Na tomto Přehledu pracuje se již plných osm let, ale dílo nepostupuje, bohužel, tak rychle, jak bylo slibováno. V prvních letech, kdy se úkolu

podjal nevelký, asi desetičlenný kolektiv v historické sekci Socialistické akademie, nešla práce uspokojivě kupředu hlavně proto, že byla organizována vcelku amatérsky a že téměř všichni autoři pracovali na tomto úkolu při plných pedagogických a jiných pracovních úvazcích na různých pracovištích. Výsledkem práce tohoto původního kolektivu byly toliko tři první hektografované redakce stručného nástinu; kromě toho někteří ze spoluautorů vypracovali v této době první verze středoškolského učebního textu Dějin ČSR.

Obrat nastal teprve roku 1952, když po založení Československé akademie věd byla práce na Přehledu svěřena Historickým ústavům ČSAV a SAV. Úkol byl podstatně rozšířen a rozvržen do čtyř svazků. K jeho splnění bylo mobilisováno na čtyřicet spolupracovníků a to jak z obou uvedených historických ústavů tak i z některých jiných akademických pracovišť (z Archeologického ústavu, z Kabinetu pro teorii a dějiny umění, z Ústavu pro českou literaturu a j.) i z historických kateder vysokých škol. Práce na Přehledu se stala hlavním úkolem celého Historického ústavu ČSAV a radě členů autorského kolektivu bylo umožněno, aby byli uvolněni ode všech ostatních prací a aby se mohli tomuto nejdůležitějšímu úkolu plně věnovat. Na pomoc autorskému kolektivu byl dán aparát technických sil. Presidium Československé akademie věd pojal vypracování Přehledu československých dějin dokonce mezi několik nejvýznamnějších úkolů státního významu, o jejichž plnění jsou podávány zprávy vládě RČS.

Podle pracovních plánů Historického ústavu ze sklonku roku 1952 měly být přehledné československé dějiny vydány do dvou let, t. j. do konce roku 1954 (srov. ČSČR I. 1., 1953, str. 117). Dosud však vyšly jen stručné these k prvním třem svazkům. Teprve před nedávnem byla odevzdána do sazby maketa prvního dílu a další svazky přijdou do sazby až v letech následujících. Protože rukopis prvního svazku nebyl vůbec dán k připomínkám žádné z vysokoškolských historických kateder, je možné, že k maketě budou kritické výhrady a že teprve druhé vydání prvního dílu bude doporučeno k zařazení mezi schválené vysokoškolské učebnice. To znamená, že posluchači historie dostanou přehledné líčení našich dějin předkapitalistických formací do rukou nejdříve někdy ve školním roce 1957/58 a poslední svazek, věnovaný době nejnovější, budou moci studovat snad až někdy kolem roku 1960.

Za tohoto stavu věci byli by naši posluchači ještě po dlouhou dobu odkázáni jen na učební text středoškolský (který - při všech svých nedostatcích - zůstává dosud stále ještě jediným pokusem o stručný výklad o e l ý o h našich národních dějin od pravěku až do současné doby s hlediska historickomaterialistického světového názoru), dále na tři sešity schematických thesů Přehledu a konečně na staré učebnice historiků buržoasních.

Není proto rozhodně na místě vytykat jako nedostatek smyslu pro koordinaci historické práce, jestliže naše katedra cítila povinnost zajistit svým posluchačům co nejrychleji texty přehledných přednášek, jež její členové o našich dějinách na fakultě konají. Je pravděpodobné, že tyto texty budou svým celkovým pojetím blízké Přehledu, jež chystá Historický ústav ČSAV. To je dáno jak společným názorovým východiskem, tak zejména tím, že většina autorů těchto textů náleží zároveň k autorskému kolektivu akademického Přehledu. Rozhodně však nejde o znění totožná. Odlíšností budou jistě jak ve výkladu mnoha dílčích otázek, tak i v tom, že vysokoškolský text je mnohem více uzpůsoben právě pro účely studijní, že obsahuje četné odkazy na edice pramenů i na další monografickou literaturu a p. Učební text, zpracovaný členy naší katedry, je dílem mnohem menšího autorského kolektivu než je kolektiv, pracující na Přehledu akademickém. I v tom bude nepochybně přínos, že bude možno po vyjití obou nástinů konkrétně porovnat jaké výhody i nevýhody přináší práce malých i velkých autorských kolektivů na stejném tematě.

Domníváme se tudíž, že počín katedry československých dějin a archivního studia by neměl být odsuzován, nýbrž naopak uvítán a podroben pečlivému kritickému hodnocení v našich historických časopisech i v Nové myslí, neboť z jeho důkladného kritického rozboru by mohla vzejít mnohá nová poučení a připomínky i pro další práci na Přehledu, chystaném Historickým ústavem ČSAV. Nepovažujeme proto vypracování vysokoškolského textu za abytečné plýtvání pracovní energií. Naopak. Je třeba, aby takovýchto variant vzniklo několik, chceme-li dospět k dobré, všestranné synthese našich dějin. Jinak by opravdu mohlo i na tomto úseku hrozit nebezpečí nezdravé monopolisace a centralisace, jež by byla zhoubná pro další rozvoj historické vědy, jak si i autoři v závěru článku v Nové myslí sami uvědomují.

PŘEDNÁŠKY PROF. DR. JAROSLAVA ŠIDAKA NA FILOSOFICKO-HISTORICKÉ FAKULTĚ KU.

Dne 12. října 1956 uspořádala katedra čsl. dějin a archivního studia pracovní besedu, na které proslovil prof. dr. Jaroslav Šidák univerzity v Záhřebě přednášku: "O základních problémech revolučního roku 1848 v Charvátsku". Přednášející se soustředil zejména na problematiku spojenou s činností a názory radikálně demokratické levice v charvátském hnutí 1848. Průběh revolučního roku v celé podunajské monarchii označil za tragedii, při níž subjektivně pokroková hnutí mladých slovanských národů - Charvatů, Čechů, Slováků a Srbů - sehrála objektivně reakční úlohu. Ukázal, jak se názory příslušníků charvátské levice, soustředěné kolem časopisu "Slovenski Jug" během let 1843-49 vyvíjely v souvislosti s celkovým vývojem revoluční situace. Celý průběh revoluce v Rakousku je třeba posuzovat jako celek; zvláště silně působil na revoluční situaci průběh boje Hadeckého jednotek s italskou revolucí. Přednáška prof. Šidaka po methodické stránce velmi podnětná, ukázala, že při hodnocení událostí let 1848-49 je třeba pečlivě analyzovat všechna národní hnutí, sledovat je v jejich vývoji, a přísně se vystříhat jakéhokoliv schematisování při hodnocení úlohy jednotlivých národů v bouřlivých událostech tohoto roku.

V diskusi vystoupila prof. dr. M. Paulová, jež důkladně objasnila ty události, kterých se přednášející jen stručně dotkl a objasnila tak celkový průběh událostí let 1848-49 u Jihoslovánů. Podtrhla (stejně jako další účastník diskuse dr. V. Čejchan) význam konstatování profesora Šidaka, že ideologové charvátské levice měli za svůj politický program federalisované Rakousko. Dr. Fr. Červinka ve svém diskusním příspěvku zdůraznil význam Šidakova konstatování, že politické názory není možno vždy jednoduše vysvětlovat pouze z hospodářských zájmů a že je třeba přihlížet k celkové souvislosti politických událostí. Tak není možno vysvětlovat slovanskou politiku českých vůdců v roce 1848 snad pouze jejich hospodářskými zájmy, když je zřejmé, že to byly politické zájmy, které tu měly směrodatný význam. Dr. Červinka polemisoval pak s Šidakovým označením příslušníků charvátské levice za radikální demokraty a přimlouval se za přesnou charakteristiku všech politických směrů v revolučním roce a za důsledné užívání jednotné terminologie. Prof. Šidák jeho připomínku přijal a v zajímavém doslovu odpověděl na podněty vyslovené v diskusi.

Dne 13. října 1956 přednesl prof. dr. J. Šidák další přednášku, která byla čteně navštívena posluchači všech ročníků historie. Prof. Šidák se obíral "Heretickou církví bosenskou a jejím poměrem ke kurii", především ve 14. a 15. století. Vycházející z důkladné znalosti a přesné interpretace pramenů literatury načrtl prof. Šidák nejen poměr této církve k papežství a žebravým řádům církve katolické, především k františkánům, ale zaujal též stanovisko k poměru učení bosenské církve k učení bogomilů i katarů a pokusil se o zařazení bosenské církve do celkového vývoje heretických hnutí středověké Evropy.

Prof. Šidák ukázal na mezinárodní význam a zcela zvláštní postavení bosenské církve a osvětlil vnitřní situaci v Bosně i v sousedních státech, jejichž panovníci se střídali na bosenském trůně. Velkou pozornost věnoval též vzájemnému poměru jednotlivých společenských vrstev a především jejich vztahu k organizaci domácí církve. Svě ličení uzavřel prof. Šidák rokem 1463, kdy Bosna byla okupována Turky a její dějiny nabyly podstatně odlišného charakteru.

Obě zajímavé přednášky, přednesené ve výborné češtině, nemálo přispěly k hlubšímu promyšlení a porozumění jak problémům roku 1848 a problematice církevních dějin ve středověku, tak i k některým závažným otázkám metodiky marxistického dějepisectví. Obě přednášky byly také dokladem toho, že tradiční přátelská spolupráce československých a jugoslávských historiků stojí na prahu nového rozvoje.

H a v r á n e k - H l a v á č e k

PŘÍPRAVY K STUDENTSKÉ VĚDECKÉ KONFERENCI

Studentské vědecké konference se už stávají tradiční součástí života naší fakulty. Na nich část studentů vystupuje se samostatnějšími pracemi, jimiž dokumentuje své počáteční úspěchy ve vědecké práci. Nyní je připravována už 6.SVK, která se bude konat ve dnech 5.a6. prosince.

Několik obtíží ztěžuje její přípravu. Především je dosti těžké zajistit hodnotný program. Není možnost výběru mezi pracemi, které připadají v úvahu. Ve srovnání s léty minulými jsme svědky poklesu úsilí studentů o samostatnou vědeckou práci. Na naší fakultu přicházejí nyní studenti vesměs velmi mladí, u nichž se teprve v průběhu vysokoškolského studia vytvářejí zájmy o studium konkrétních historických problémů určité epochy. K pokusům o vědecké „pracování“ těchto problémů budou přistupovat většinou až v ročnících nejvyšších. Není dnes tolik prací, aby z nich mohl být proveden výběr.

Referáty posluchačů historie tvoří i letos osu programu. Dnes je do programu zařazeno 11 referátů historických, 3 z klasické filologie, 2 z národopisu a 1 referát filosofický. Již v minulých letech byly uměnovědné obory a filosofie velmi slabě zastoupeny. Letos je podíl těchto oborů na programu konference ještě menší.

Referáty posluchačů historie jsou tematicky velmi různorodé. Obecné dějiny jsou zastoupeny referáty s. Šmahela /K základní problematice renesance/ a s. Jirů /Řešení rolnické otázky v průběhu Velké buržoasní revoluce francouzské/. K českým dějinám se vztahují práce s. Štěpánka /Venkovská sídliště v době raného feudalismu/, s. Bystrického /Z hospodářských dějin Stříbra v 16.století/ a s. Boháče /Česká vesnice v 16.stol/. S. Heřman připravuje referát na thema Monografie a synthesisa k dějinám 16.stol. Z problematiky dějin věd v 18.stol.bude čerpat referát s. Haubelta /Born-systemisátor mineralogie a geologie/. 19.století budou věnovány referáty s. Kobylky /Dělnické hnutí na Moravě na počátku 90.let/ a s. Lesáka/Proletářská poesie v 90.létech/. Dějiny 20.století jsou zastoupeny referátem s. Brůžka /Československo-sovětské kulturní styky 1925-1929/ a kolektivním referátem kroužku dějin 20.století o metodologických otázkách tohoto období.

Ve srovnání s minulými konferencemi bude na letošní větší počet referátů s problematikou epochy feudalismu, avšak dějiny novější jsou zastoupeny velmi slabě. Daleko více pozornosti bude věnováno otázkám metodologickým /referáty s. Šmahela, Heřmana, Kobylky a kolektivní referát kroužku dějin 20.století/. I když se můžeme stavět skepticky k výsledkům této části konference, přece musíme uvítat tuto snahu studentů tvořivě přistupovat ke studiu materiálu.

Letošní konference odráží do jisté míry klesavou tendenci samostatné vědecké práce studentů. Je nutno, aby v příštím období jak katedry /zvláště na uměnovědných oborech a na filosofii/ tak i Studentská vědecká společnost věnovaly daleko více úsilí rozvoji činnosti studentských vědeckých kroužků, aby tak zastavily pokles studentské vědecké práce.

J. H a u b e l t

K CESTÁM MLADÝCH VĚDECKÝCH PRACOVNÍKŮ DO ZAHRANIČÍ.

Mezi rozumnými lidmi nikdy nebylo sporu o tom, že výsledky badatelského úsilí je nutno ověřovat na světovém vědeckém fóru. Zvláště studium obecných dějin je nepředstavitelně bez znalosti současné zahraniční literatury a časopisů. Pomlčme však o těchto obecně známých věcech a povězme si raději ve stručnosti o letošních zájezdech našich studentů do ciziny i o jiných stycích se zahraničními kolegy.

Koncem května odjela pětičlenná delegace historiků - posluchačů fil-hist. fakulty na čtrnáctidenní pobyt do Francie. Hostitelé, filosofové a historici Sorbonny, ukázali našim studentům stavitelské památky svého hlavního města a seznámili je se způsobem vysokoškolského studia ve

Francii.

Sotvaže skončil školní rok, rozjely se výpravy našich studentů do Polska, Bulharska a Německé demokratické republiky. Na rozdíl od této výměnné akce pořádané Čedokem, byl zájezd historiků do Maďarska zcela v rukou studentů. Ukázalo se, že tato forma zájezdů je nejpružnější a také nej-lacinější.

V letošním roce začaly si též kroužky raného a vyspělého feudalismu vyměňovat publikace i ná-zory s kolegy z vratslavské university. Lze si jen přát, aby v příštím roce byla výměna studentů ještě živější a aby bylo rozhojněno to, co se letos podařilo po prvé.

Je téměř jisté, že v březnu a květnu příštího roku uskuteční se v Praze a v Paříži seminář posluchačů historie KU a Sorbonny. Tato okolnost nás zavazuje k tomu, abychom již dnes začali s přípravou semináře, který bude vyvrcholením práce našich vědeckých kroužků.

Na závěr mi dovozte, abych si trochu posteskl. Zdá se mi, že naše volání po úpravě zahra-ničních stipendií zapadlo kamsi do neznáma. A přece se setkal s obecným souhlasem návrh, aby pěti-leté stipendium pro studium v cizině bylo rozděleno na 5 ročních stipendií, které by umožnily vět-šímu počtu studentů vzdělání na cizích universitách. Soudruzi profesori a docenti, nemohli byste nám pomoci v této dobré věci?

Fr. Š m a h e l

ZBÁSNIL NÁŠ NEJSTARŠÍ CYKLUS LEGEND I ALEXANDREIDU JEDEN BÁSNÍK?

(K článku F. Šimka.)

Na obranu staré these Šafaříkovy a Šemberovy, že autorem Alexandreidy i nejstaršího cyklu legend byl jeden skladatel, vystoupil František Šimek. /Zbásnil náš nejstarší cyklus legend i Alexandreidu jeden básník?, ČNK 125./1956/str.68-74./ Šimek se obrací hlavně proti V. Havlíkovi který ve své známé práci zjistil značné veršové shody mezi Alexandreidou a legendami, přesto však předpokládal pro ně dva různé autory. Proti němu dokazuje Šimek, že nejprirozenějším vysvětlením shod mezi Alexandreidou a legendami, (které rozšiřuje na základě nově objevených zlomků legend) je to, že autor byl jeden, snad šlechtic, který se stal duchovním a zemřel někdy okolo roku 1310. Bez povšimnutí nechává však duchaplný názor Vilikovského /Literatura bez spisovatelů?. Písemnic-tví českého středověku, Praha 1948, str. 13-25 a zvl. str. 15-16/, který domýšlí Havlíka podstat-ně jinak. Tvrdí totiž, že rýmové a slovní shody v těchto skladbách plynou z praxe řemeslných re-citátorů, přednášejících na hradech a tvrzích básně a písně z povolání. Z jejich ustálených rýmů a obrátů pochází shody v Alexandreidě a legendách. Domnívám se, že tento názor je mnohem přiro-zenější než poněkud násilné řešení Šimkovo, příliš snad zatížené starým pohledem na literární vědy, snažící se vždy a za každou cenu zjistit osobnost autorovu, která by poskytla methodické východisko pro zkoumání jeho díla. Přičteme-li vlastně všechnu česky psanou literaturu počátku 14. století jednomu prelátu z okruhu pražské kapituly neochudíme tím zbytečně a nesprávně českou národní minulost?

D. T.

DISKUSE O MANUFAKTURNÍM OBDOBÍ V ČECHÁCH.

Dne 30. října 1956 se konalo veřejné zasedání Historického ústavu ČSAV s diskusí o knize Arnošta Klímy "Manufakturní období v Čechách". Podkladem pro diskusi byla recenze B. Šindeláře, s níž byli účastníci seznámeni již předem. S koreferáty vystoupili F. Roubík a J. Purš. Refe-

renti vytýkali autorovi především různé nedostatky v heuristice, opomenutí některých průmyslových odvětví /železářství, výroba papíru, mincovnictví/ a některé omyly a nepřesnosti, na něž bylo už většinou upozorněno v časopiseckých recenzích. Z otázek, jež byly nadhozeny v diskusi, jistě si zaslouží hlubšího zamyšlení pokus o stanovení rozdílu mezi nákladnickým systémem a rozptýlenou manufakturou, neboť v této otázce nebylo mezi diskutujícími jednoty. Také pojmy "poddanská" a t... zv. "nevolnická" manufaktura bude nutno blíže vymezit. Diskuse o Klímově práci se mohla stát východiskem k prodiskutování problémů naší manufakturní výroby v 18. stol., avšak nesplnila celkem tato očekávání, protože se v podstatě nesoustřeďovala na otázky, jež mají rozhodující význam pro zhodnocení historické úlohy koncentrovaných manufaktur u nás před r.1781 /podíl měšťanského a šlechtického průmyslového podnikání, charakter pracovních sil ve šlechtických manufakturách, úloha nucené a námezdní práce a j./. Tyto základní otázky, jímž se diskuse v Historickém ústavu vyhnula a jež nelze obcházet, měly by být postaveny i na pořad vědeckých zasedání katedry československých dějin a archivního studia.

K. N o v o t n ý .

K VÝSTAVĚ "ČESKÁ VESNICE VE STŘEDOVĚKU".

Třebaže se v musejnické práci příliš nevyznám, osměluji se napsat několik poznámek k pozoruhodné výstavě "Česká vesnice ve středověku", která je v současné době instalována v Národním muzeu v Praze.

V podstatě měli autoři scénáře dvojí možnost: buď zachytit vývoj vesnice v celé bohatosti jejích životních forem od nejstarších dob až do konce feudalismu, nebo rozložit život na vesnici do několika tematických celků a sledovat jejich vývoj nezávisle na sobě. Tím, že si autoři zvolili druhou cestu, ochudili diváka o poznání, jak se měnil a vyvíjel mnohotvárný život na vesnici od pokolení k pokolení. Návštěvník si jen s velikou námahou uvědomuje souvislosti na př. mezi zavedením peněžní renty a sociální diferenciací, mezi právními poměry a koloniací a pod. Avšak, což je daleko důležitější, diváku uniká, proč právě v husitství je vesnické obyvatelstvo mocnou společenskou silou.

Četné tabulky, které uvádějí ceny zemědělského nářadí a životních potřeb, jsou vypracovány dosti neudborně a pozbývají namnoze průkaznosti. Nejen, že jsou pro srovnání vzaty dva údaje, mezi kterými je rozdíl dvou staletí, ale ceny jsou udávány v nestejných peněžních jednotkách a množství srovnávaného zboží je vyjádřeno v různých mírách a vahách.

V nezvyklém množství bylo použito současných písemných svědectví a miniatur. Tomuto šťastnému nápadu poněkud uškodilo to, že miniatury blízkých tematických celků se často překrývají a že některá vyobrazení se k vesnici přímo nevztahují.

Jinak je výstava zdařile výtvarně vyřešena a přináší mnoho názorných poznatků o životě na středověké vesnici.

Fr. Š m a h e l .

PARÍŽSKÁ VÝSTAVA FRANCOUZSKÝCH ILUMINOVANÝCH RUKOPISŮ 13. až 16. STOLETÍ.

Když jsem po prvé vstupoval do slavné Bibliothèque nationale, neubráníl jsem se pohnutí, jež pramenilo z neobyčejnosti této chvíle. S bázlivým vzrušením prohlédl jsem si čítárny i katalog knihovny, která od svého založení Františkem I. znamenala pro historiky přebohatý pramen.

poznání. Nic jiného mi nemohlo dát o tom lepší svědectví, než výstava francouzské knižní malby, kterou jsem měl možnost shlédnout.

Byla to jistě významná chvíle pro odborníky a milovníky starého ilumináčního umění, když v květnu 1954 byla otevřena první část rozsáhlé výstavy, která měla dokumentovat vývoj tohoto umění v deseti stoletích francouzských dějin. Vedoucímu konservátoru oddělení rukopisů M. Jean Porchero-ovi podařilo se shromáždit více než 700 rukopisů francouzských i zahraničních knihoven. Výstava předčila počtem i výběrem rukopisů všechny dosavadní expozice (1904, 1926, 1937). Tak veliký počet exponátů nebylo však možno instalovat pohromadě, a proto byla výstava rozdělena na dva sourodé celky. Kodexy karolinského a románského období byly vystaveny v sálech Mazarine a Mansart v květnu až říjnu 1954, gotické manuskripty v týchž sálech v první polovině roku 1956.

Soubor 362 gotických rukopisů dokreslil jedinečný obraz o vyspělosti francouzského ilumináčního umění, které ve své době dávalo podněty mnoha zemím, v neposlední řadě i českému království. Dekorativní forma prvních gotických rukopisů nelišila se podstatně od manuskriptů předcházejícího období. V současných žaltářích a biblích, které podobně jako kostelní okna zprostředkovávaly vzdělání snadno pochopitelným obrazem, nicméně již pozorujeme snahu uniknout ztrnuté románské plošnosti. Ne však modelováním postav, které byly i nadále chápány izolovaně, jako spíše úsilím vyjádřit pohnutí. Tvary se začínaly vlnit, třebaže neztrácely na plošnosti. Iluminátor stále častěji čerpá ze smyslové zkušenosti, neboť vyjádření objektu pouhou ideou již nepostačuje. Svět tak pomalu dostává lidskou tvářnost. Architektura, která v současně době představovala nejvyspělejší projev francouzského výtvarného umění, pronikala i do knižní malby a napomáhala k účinnějšímu ztvárnění pozadí (žaltář sv. Ludvíka z 1253/70).

V následujícím období, za vlády prvních králů z rodu Valois, vstoupilo francouzské knižní malířství do nejbohatšího, ale zároveň nejzmatenějšího období svého vývoje. Nikdy před tím nebylo dosaženo takové elegance formy, jemnosti a hebkosti kresby, jako je tomu v díle Jeana Pucella a jeho spolupracovníků. Paříž přestala být jediným místem, kde byly skvostně zdobeny středověké knihy. Bratři Karla V., Jan, vévoda z Berry, a Filip le Hardi, vévoda burbonský, umožnili svým mecenášstvím rozkvet ilumináčního umění v provinciálních městech svého panství. Nákladnou výzdobou prosluly zvláště "Hodinky" vévody z Berry.

Významným střediskem knižní malby se stal i Languedoc a Avignon, od r. 1305 sídlo papeže. A právě odtud přicházely četné impulzy do Čech, jak na to upozornil již Schlosser a po něm Dvořák s Burdachem.

Nepřetržitě hospodářské styky s Itálií a Nizozemím nezůstaly bez vlivu ani na tak odtaziť obor lidské činnosti, jakým bylo bezpochyby knižní malířství. Je ovšem nutné říci, že k úplnému splynutí těchto různých směrů nikdy nedošlo. I tak je však otázka autorství v této změti těžko řešitelná. Cizí vlivy jsou patry i v kodexu s dílkem Guillaume de Machaut, "Le jugement du roi de Boheme."

Dekorativnost, kdysi tak typická, se z kodexů pomalu vytrácela. Složitě rozviliny doplňované drobnými detaily byly nahrazovány jednoduchým dekorem, obklopujícím celou plochu obrazu, v kterém perspektivně viděná krajina vytlačila modrozlatě kostkované pozadí. Vrcholu bylo dosaženo, když horizont krajiny a interiéru byl nivelizován do výše malířových očí.

Je příznačné, že všechny tyto velké změny úzce souvisely s laicizací vzdělání a ilumináčnského umění. Klášterní a katedrální bibliotéky byly nahrazeny soukromými a universitními knihovnami. Kolem university kupily se stánky knihářů, knihkupců a iluminátorů. Zde bylo knih nejvíce potřeba, zde se jich nejvíce uchovalo. Tím lze také vysvětlit, proč většina gotických rukopisů pochází z fondu pařížské Bibliothèque nationale. Při výstavě karolinských a románských rukopisů ukázaly naopak své poklady provinciální knihovny, dědičky starých klášterních a katedrálních biblioték.

Jean Fouquet, jehož díla je možno přesně odlišit od prací současníků, dovedl vytěžit z dosavadního vývoje knižní malby vše, co znamenalo přínos. Jsa velkým mistrem atmosféry a perspektivy rád zobrazoval své družiny a průvody v zákrutu cesty, aby mohl zpodobnit postavy z různých úhlů. Žádný z Fouquetových současníků nedorostl jeho významu. Nepodařilo se to ani t.zv. mistru Juvenel des Ursins, který v kodexu s Grandes Chroniques de France zobrazil na f. 449 Karla IV. na

návštěvě v Paříži u Karla V. (Chateauroux, ms 5).

Jean Fouquet i jeho syn František tvoří přechod k poslední etapě goticky ilustrované knihy, v které dominují jména Jana Colomba a Jana Bourdichona. Oba umělci, bytostně i tvorbou odlišní, byli žáky Fouquetovými. Bouřlivý Colombe jako by maloval vše ve spěchu. V životě úspěšnější Bourdichon, představitel oficiálního umění dvora, topí své obrazy a ilustrace v sladkou lahodnost efektních černí a ilumináčnického zlata. Colombe i Bourdichon připravovali již svým dílem živnou půdu, z které zanedlouho na to vyklíčilo umění rané renesance.

Ve srovnání s výstavou české a moravské knižní malby měla francouzská expozice výhodu přirozeného světla. Proti našemu nic neříkajícímu katalogu měl francouzský katalog výstižně vysvětlivky ke každému vystavovanému kodexu a skvělé souhrnné studie k jednotlivým oddílům. Za zmínku stojí ještě to, že současně s rukopisy byly vystavovány i soudobé deskové obrazy, gobeliny a umělecké předměty. Škoda jen, že krátkost času mi nedovolila hlubší studium této mimořádné výstavy.

František Š m a h e l

Z PRACÍ V TISKU.

První číslo šestého ročníku "Sborníku archivních prací" (VI., 1956) přináší studii E. Truce: "O stavu a úkolech archivu university Karlovy".

V příštím ročníku "Českého lidu" (1957, č. 1) vyjde studie Václava Husy "Výrobní vztahy v českém plátenictví v 15. a v první polovině 16. století", v níž autor obrací pozornost k některým důležitým proměnám, jež nastaly v organizaci produkce a odbytu plátna v souvislosti s proniknutím plátenictví mezi městská a cechovní řemesla a s výrobou plátna pro trh.

Ve IV svazku "Sborníku historického" (1956) vyjde pojednání Františka Kavky "Třídní struktura Českých Budějovic v 1. pol. 16. století". Bohatý buďejovický archiv poskytl autorovi vděčný materiál k řešení závažných otázek postavení řemeslnictva a jeho hluboké diferenciaci, významu zemědělství, rozsahu obchodu (na vzácně dochovaném rejstříku spotřební daně z r. 1534), stanovení počtu chudiny a všeho obyvatelstva vůbec.

Ve Sborníku SAV (Bratislava) o česko-slovenských vztazích vyjde studie Zdeňka Urbana "K otázkám česko-slovenských vztahů před první světovou válkou". Autor se v ní soustřeďuje především na metodické otázky studia česko-slovenských vztahů před první světovou válkou, které doposud byly u nás naší marxistickou historickou vědou zanedbávány.

O b s a h:

Za Gustavem Skalským.....	3
Ivan Hlaváček: Příspěvek k charakteru činnosti královského podkomořího v době předhusitské	8
Ivan Hlaváček: O padělání městských listin jihlavských r. 1415.....	10
Václav Vojtíšek: O starém profesním lístku kláštera břevnovského.....	15
Josef Petráň: Česká verze Hyperiovy utopie o řešení chudinské otázky z roku 1592	21
Milena Borská: Pozdvižení poddaných v Hlemýždí r. 1614	23
Miroslav Truc: Dvě neznámá pečetiidla university Karlovy z doby pobělo- horské	27
Jiří Svoboda: K výrobním vztahům v českém železářství v 17. a 18. stol.	30
Karel Novotný: Několik poznámek k problematice našich manufaktur 18. stol.	38
Jaroslav Kašpar: Kronikářské zprávy o nevolnickém povstání na železno- brodsku r.1775.	45
Alena Petráňová: K ohlasu josefinských reforem mezi poddanými	47
František Červinka: Z vlivů dělnického hnutí a marxismu na myšlení li- terární generace let devadesátých	49
Vlasta Vesecká: K boji pracujícího lidu na Plzeňsku za všeobecné vo- lební právo v letech 1905 - 1907	52
Zdeněk Urban: K otázce činnosti Československé jednoty před první svě- tovou válkou	55
Robert Kvaček: Plán na zvýšení účasti britského kapitálu v českoslo- venském hospodářství v době příprav Mnichova	58
O koordinaci práce na přehledech československých dějin	61
Přednášky prof.dr. Jaroslava Šidaka na filosoficko-historické fakul- tě KU	63
Přípravy k studentské vědecké konferenci	64
K cestám mladých vědeckých pracovníků do zahraničí	64
Zbáslnil náš nejstarší cyklus legend i Alexandreidu jeden básník?	65
Diskuse o manufakturním období v Čechách	66
K výstavě "Česká vesnice ve středověku"	66
Pařížská výstava francouzských iluminovaných rukopisů 13. až 16. stol.	66
Z prací v tisku	68

Vydává Katedra československých dějin a archivního studia filosoficko-historické fakulty Karlovy university

Praha I. - Náměstí Krasnoarmějců 2.

Rediguje prof. Dr. Václav H u s a

Tajemník redakce asistent Dušan T ř e š t í k

Vytisklo Zetaprint SNM

Obálka Průmyslová škola grafická

Opisoval Vladimír M a r e k

Tento sešit vyšel v listopadu 1956.

Autorská práva vyhrazena.

A- 13553